

HRVATSKA MLADOST

XXVII — 2

HRVATSKA MLADOST

LIST ZA SREDNJOŠKOLSKU MLADEŽ

SADRŽAJ:

IZDAJE DRUŽTVO HRVATSKIH SREDNJOŠKOLSKIH PROFESORA

hrvatska mladost

GOD. XXVII. ZAGREB, LISTOPAD 1943. BROJ 2

N. M. ZAPOTOČANIN:

»VJEKOSLAV BACH«

DJAK GRABANCIAŠ I RAKOVIČKI JUNAK

Kad bi se pisala poviest naših đačkih pokreta i đačkog stradanja, onda bi ime Vjekoslava Bacha bilo uzorom i na prvom mjestu.

Naš »đak Grabanciaš« — kako ga naziva A. G. Matoš u svomu »Epitafu bez trofeja« sjedinjuje u sebi stoljetnu sudbinu sviestnog hrvatskog đačtva, koje se budilo za Ljudevita Gaja, za bana Jelačića hrlilo u redove »narodne akademske straže«, te najvjernije sliedilo Antu Starčevića. Očitovalo mu se svojom glasovitom poslanicom, te tu vjernost i djelotvorno dokazalo. To je đačtvo, diljem domovine za svih tuđinskih sustava stvaralo na srednjoškolskim učilištima žarišta nacionalne misli, a od našeg sveučilišta učinilo, uz ognjište znanja, i ognjište oslobodilačkog žara, s kojeg će se kroz desetljeća ogrijavati čitava domovina.

Od rakovičkog mučenika Vjekoslava Bacha, do mučenika Polonia, Patarića, Bubala i Blažeka, ostalo je naše đačtvo pune sedamdeset i dvie godine na istoj liniji, vođeno istom mišlju »Nema spasa bez krvi«, što je u svom radu iztakao Vjekoslav Bach.

Gimnazija uskočkoga Senja, prvo je poprište njegovog nacionalnog djelovanja, gdje kao sedmoškolac predvodi svoje drugove, te kao vidljiv znak narodnjaka s drugovima iztiče crvenkape, zbog čega dolazi u sukob s profesorskim zborom, koji je u cielosti tuđinski. Radi sukoba đaka s profesorima prvak razreda Vjekoslav Bach biva izključen iz senjske gimnazije.

Na Rieci ga u gimnaziju ne će da prime, dok mu senjski učiteljski zbor konačno ne dopusti polaganje sedmoga razreda, koga na koncu školske godine položi s izvrstnim uspjehom.

U novoj školskoj godini, uz pomoć hrvatskih rodoljuba, nastavlja u Senju gimnaziju, te položi i maturu sa sjajnim uspjehom. Podporom strica odlazi na zagrebačku pravoslovnu akademiju, te se »grabanciaški« probija živeći od novinskog honorara i povremene male zaslužbe, koju prima za stenografiranje u saboru. Tako već kao mladi pravnik stiče mnoga poznanstva s hrvatskim rodoljubima. Nakon završetka pravničkih nauka, ostaje slobodan, nesputan činovničkim okrušenjem bez »oficielnog mjesta«.

Doba Bachova školovanja i boravka u Zagrebu ujedno je i doba buđenja i nastajanja pravaške publicistike, koja je uglavnom bila plod napora Ante Starčevića i Eugena Kvaternika. U kolo ove dvojice ulazi i mladi pravnik Vjekoslav Bach, koji se dao na intenzivan publicistički rad. Starčević i Kvaternik uviđaju značenje njegova pera, njegovih pogleda i njegova karaktera.

Iza urednika prvog pravaškog lista »Hervata«, dra Milutina Matoka, brigom Davida Starčevića i Kvaternika, dolazi za urednika Vjekoslav Bach, koji na Ilievo 1896. godine, uručuje pred čitatelje list »Hervatsku« povremen časopis, kao produženje dotadanjeg »Hervata«, koji je s Matokom počeo izlaziti 30. rujna 1868.

Početkom godine 1871. »Hervatska« mienja oblik i način izlaženja.

Bach kao urednik lista, uvodi novinski veliki oblik, te ga izdaje svakog tjedna redovito. Kao vlastnik i izdavatelj »Hervatske« nastupa Eugen Kvaternik, a kao odgovorni urednik Vjekoslav Bach.

Ovo nerazdjeljivo zajedničtvo u mislima, kroz čitavo godište lista, dovest će Vjekoslava Bacha i Eugena Kvaternika do nedjeljivog zajedničtva u grobu kraj rakovičkog puta i smirenog počivališta pod svodovima zagrebačke prvostolnice.

»Na mlado leto 1871.«, što je naslov uvodnika, Bach istupa u »Hervatskoj« pred hrvatsku javnost: Radujemo se narodu, što je on u preteških okolnostih u redku uzterpljenju, bez klonuti duhom, preterpio toliko nevoljah; te se nije dao na tolika poticanja zavesti u sramotu i propast svoju; što ne mogah dobro, zlo nije hteo radit; što dolazi k osvedočenju o svetosti svojih poslovica koje kažu: »nije brata dok nerodi majka«, i »neka majka čedo si povija« . . .

Želimo narodu tverdu volju prikladna sredstva, pogodne okolnosti, bistar um, za da uzmogne svoj narodan obstanak dostojno zasvedočiti, i svoju narodnu budućnost zajemčiti . . .

Radujemo se nam, što nam svi neprijateljski načini samo razplamtiše onu iskru otačbeničtva, koju nameravaše ugasiti«.

Clanci Vjekoslava Bacha, koji su izlazili pod naslovom »Austrianske diple« i »Madjarske gusle« puni su misli o svetosti našeg državnog prava i naše narodne slobode. U njima se iztiče nepomirljivo stekliško pero prema narodnim neprijateljima svih »boja i pasmina«, a ujedno se ne prešućuju ni naše narodne mane i nedostatci.

»Dok Hervati ozbiljno ne pokažu svetu, da oni nisu voljni sužnjevati nikomu, nego da su voljni slobodni živeti, dok Hervati izbiru samo sužanjstva . . . pravedan je nemar Europe za hrvatske uzdisaje« — piše Bach u broju »Hervatske« od 21. siečnja 1871.

Iste godine izišla je u 4. broju »Vienca« pjesma Ivana Trnskoga »Tužba« u kojoj se pjesnik tuži nad mrtvilom i nehajstvom naše mladosti. Na tu pjesmu odgovara pjesniku Vjekoslav Bach:

»Ti se čudiš, što nam mladost setna i žalostna? Zar da je uzhiti plamen sveti narodnosti njezine, koj' i divljaka u šumi uzdiže? Ovu joj ubiste nemiloserdno! Rascepkaste ju po veri, na sramotu prosvete devetnaestog veka, poserbiv ju; — na razvalinah sužanjstva zakovaste ju, posloveniv ju...

A vi hoćete da se hervatska mladost nad tom opačinom raduje da klikuje!

A čemu da nam se veseli lepa naša mladost, što da bedna opeva? — Zar da se oduševljuje žarom slobode, koj' ogrijava i serce afrikanskoga cernca? Ali što učiniste vi iz slobode hervatske, kakovu joj budućnost spremate, koji su ideali vaši, da im se uzveseli mladost hervatska?... Zar da mladost plješka... zveketu sablje tuđina... Zar da se raduje po »Zatočniku« opisanome »bratinstvu omladine serbske«...

O mladosti hervatska... — doskora će se tvoje šutanje pretvoriti u gràdonosni tutanj nezadovoljstva verhu opačine, koja ti zatire narod!«

To realno gledanje na vođenje naših javnih narodnih poslova očituje se skoro u svakom broju i u svakom Bachovu članku: »Slavoserbi prodiču idiličku slogu Jugoslavije, ali serbska bratja naših svakojakovića slabo veruje u ideale i romon potočićah, van serbska bratja namećila se na ognjište Hervatah, pa grabe što se dade.«

Shvaćanje i ocjena pravog stanja u kojem se nalazio hrvatski narod u to doba, očituje se i u Bachovim riečima: »Tko bije makar kako, budi bijen, kako zaslužuje. Šilo za ognjilo!«

Pisanje »Hervatske« uobće, gajilo je i poticalo revolucionarnu misao te godine, koja će se očitovati maglovitog listopadskog dana u Rakovici, kad je započeo zadnji čin stradanja Kvaternika i Bacha.

Gotovo svaki broj »Hervatske« donosi po koji dopis iz Krajine iz kojih se razabire, da se tamo nešto sprema.

Tako već u lipnju iste godine u dopisu »Od Velebita« stoji: »Što se to reguši Velebit, što se to pod njime mukli šapat il žamor razlieže?... Samovolja i samosilje, to je proti čemu se gorostasni Velebit sa celim hervatskim narodom po svih krajevih reguši...

To je što uzrokuje mukli šapat izpod Velebita, to bi moglo skoro učiniti, da bude gromko odjekivao zvuk: »Diži se, hora je;« Predzadnji broj »Hervatske« od 1. listopada 1871. u dopisu »Iz Kerbave« piše: Svanula zora, primakla se hora! Van s ljudmi neobične boje, sledimo primer naših praotaca i neuplaši nas pogibelj nit' glada, nit' kuge, nit' vojske... Bog na pomoć i skoro okovah smo oprošteni!.

Mali još čas i jaram pada dolje, a bistri tračak hervatskoga sunca, blaga i jaka priroda naša, izvida udarene rane svojim čedom.

Iz ovih nekoliko primjera osjećamo revolucionarni i nesputani duh 26. godišnjeg pravnika Vjekoslava Bacha, ujedno i strujanje misli, da se Hrvati oružjem u ruci suprotstave narodnom neprijatelju.

Zajedno s Kvaternikom Bach nestaje iz Zagreba, te 11. listopada 1871. pogiba s revolveromu ruci u Ljubča planini.

Tako je svojim životom i radom Bach dokazao, da ljudski život ne treba prasuđivati po godinama starosti, već po djelima učinjenim za narodnu zajednicu. Na završno djelo Bacha i Kvaternika, na Rakovicu, na sedamdeset i drugu godišnjicu njihove pogibije, hrvatska mladost sagiba s pobožnošću koljena pred prahom svojih uzor mučenika, koji u cielosti izpuniše svoje »deržanstvo«.

FRANO ALFIREVIĆ:

DALMACIJI

Majko starinskih zanosa, zemljo bezkrajnog sjaja,
sa mojim srdcem burnim tajanstveno si se slila,
i dirat ćeš ljepotom tisuću naraštaja,
što će te osjećat silnu u svakom udaru bila.
Majko starinskih zanosa, zemljo najljepšeg sjaja.

Vječno se odkrivaš nova žudnji umornog oka,
kamenom žarkim vladaš u svim mojim snima.
Ko da sam omamljen plodom punim čudesnog soka,
ja dišem, hodam, živim tek u tvojim oblicima,
jer uviek se odkrivaš nova žudnji umornog oka.

I more tvoje mi pjeva pjesmu sviju života,
dok lutajući daljinom snivam ti blistave hridi,
uvalu jednu mirisnu za utjehu od svih strahota,
što ih ko tisuće smrti duša neprestano vidi.
Al more tvoje mi pjeva pjesmu sviju života.

Kao ljepotici mučenoj, iz stare jezive priče
što dolazi vjerenik vitez, kad je spasena bila,
iz ruku zmaja te otrov iz očiju poganih siče,
doć' ću zanosno Tebi, koja si užase snila
Kao ljepotici mučenoj, iz stare jezive priče.

I moja ljubav će biti sto puta jača neg prije
kao kad težki bolestnik opet doživi zdravlje.
Nekada dosta poštovat ni voljet znao ga nije,
al kad mu se vrati, nastat će bezkrajno slavlje
i ljubav moja će biti sto puta jača neg prije.

Dr. RUDOLF HORVAT

TISUĆGODIŠNJA BORBA HRVATA S TALIJANIMA

V. VELIKA BORBA ZA GRAD ZADAR

Kad je god. 1345. u Bihaću boravio ugarski i hrvatski kralj Ljudevit I., odaberu Zadrani 3 poslanika, koji će se Ljudevitu pokloniti i predati mu bogate darove, a potajno ga zamoliti, neka njihov grad primi pod svoje okrilje i oslobodi od vrhovne vlasti mletačke. Zadarski poslanici dođoše prekasno u Bihać, jer se kralj već vratio u Ugarsku. Ipak su Mletčani po svojim uhodama doznali za namjeru Zadrana. Zato odmah pošalju ratno brodovlje, koje već 12. kolovoza 1345. stiže pred Zadar. Sutradan je mletački vojvoda Petar Canale poručio Zadranima, neka razvale zidine oko grada, a tvrđice neka predadu Mletčanima; ako ne izvrše ovaj nalog, bit će proglašeni za neprijatelje mletačke.

Zadrani se odluče za borbu s Mletčanima. Brže bolje dopreme u grad mnogo hrane i oružja, pojačaju utvrde, priprave strojeve i saberu čete plaćenika. Ulaz u luku svoju zatvore Zadrani 30. kolovoza 1345. debelim lancem koji je držalo 13 balvana. Mletčani doduše pokušaju, ne bi li taj lanac slomili, ali ih Zadrani 6. rujna poraze na moru. Međutim je već došla mletačka kopnena vojska, koja je brojila 20.000 ljudi. Njezin vođa Marko Giustiniani dade 3 dana pustošiti po kotaru zadarskom. Narod je iz popaljenih sela bježao u Zadar, gdje se napokon skupilo 28.000 ljudi. Nato se Giustiniani utabori iztočno od Zadra. Ovdje su Mletčani 14. rujna počeli graditi veliku drvenu tvrđu, iz koje će udariti na Zadar. Kako je naime Zadar bio dobro utvrđen i obskrbljen, predviđahu Mletčani, da ga ne će moći zauzeti bez velikoga gubitka krvi i vremena. Naprotiv su Zadrani 16. kolovoza poslali kralju Ljudevitu darove s molbom, da njihov grad primi u svoju zaštitu.

Kad je Zadranima 19. listopada 1345. stigla viest, da će mu kralj naskoro poslati pomoć, izvjese na najvišem tornju kraljevsku zastavu uz veliku svečanost. I zaista početkom studenoga godine 1345. dođu u Primorje hrvatski ban Nikola Banić i bosanski ban Stjepan Kotromanić s 10.000 vojnika. No brzo se banovi uvjeriše da su preslabi protiv Mletčana. Zato se već oko 20. studenoga vratiše kući. Mletčani su dobro slutili, da će kasnije doći veća vojska, a s njom valjda i sam kralj Ljudevit. Zato nastojahu da Zadar zauzmu što prije.

Petru Civranu, novom zapovjedniku brodovlja mletačkog, pođe za rukom, te je 23. siečnja 1346. razbio lanac, koji je do onda zatvarao luku zadarsku. Od sada je 40 galija mletačkih moglo iz luke udarati na zidine gradske. Zadar bijaše dakle posvema obkoljen. U gradu se nalazilo 6000 vojnika, koji odbijahu mletačke juriše. Najtežu borbu održaše branitelji 16. svibnja 1346. Mletčani su toga dana jurišali od 3 sata u jutro sve do noći izgubivši 800 ljudi.

Početkom lipnja g. 1346. dopre napokon u južnu Hrvatsku kralj Ljudevit, da Zadar spasi od mletačke obsade. Kralju se pridruže banovi Nikola Banić i Stjepan Kotromanić, te neki hrvatski knezovi, naročito Bartol i Dujam Frankopan. Vojska mu je brojila do 100.000 ljudi; samih konjanika u oklopima bijaše oko 30.000. Kralj se utabori kod Zemunika. Odavle pođe 10. lipnja s 2000 konjanika pred Zadar, da razgleda utvrde gradske. Kad se nato 15. lipnja već sa čitavom vojskom primaknuo

gradu, izađu veseli Zadrani pred kralja, te mu klečeći zahvaljivahu. Naprotiv su Mletčani ostali u svojoj tvrđi, gdje bijaše oko 16.000 branitelja. Kralju ne preostade drugo, nego da obsjeda mletačku tvrđu. Za obsadu mu manjkahu obsadni strojevi. Zadrani mu ponude 11 strojeva; ali to nije bilo dosta, jer je mletačka tvrđa imala 28 kula i tornjeva. Nestrpljivi kralj poduzme 1. srpnja velik juriš na tvrđu. Njegova se vojska hrabro borila od zore do podneva. Ipak su Mletčani odbili sve navale, izgubivši samo 500 vojnika. Naprotiv je kraljeva vojska ljuto stradala, jer je na jurišu poginulo preko 7000 vojnika, a još više ih ostade ranjenih.

Ovolika nesreća razočara kralja Ljudevita, koji pomisli na povratak u Ugarsku. I zaista je kralj već 3. srpnja 1346. prepustio Zadar njegovoj sudbini, te se počeo vraćati kući. Iza odlazka vojske kraljeve nestade svake nade, da bi se Zadar mogao održati. U gradu se naime naskoro pojavila nestašica hrane. Na jesen uze gladan puk vapiti za mirom. Plemstvo se još neko vrieme otimalo. Napokon morade 7. prosinca početi pregovarati s Mletčanima. Ovima bijaše također dodijao rat, koji je republiku stojao 3 milijuna dukata. Do mira dođe 15. prosinca 1346. Zadar se zajedno s kotarom svojim predade u bezuvjetnu vlast republike mletačke. Prestaju sva municipalna prava zadarska: republika pak jamči, da nitko od Zadrana ne će izgubiti ni život ni imetak svoj.

VI. MLETČANI GUBE G. 1358. CIELU DALMACIJU

Mletačka je republika 5. kolovoza 1348. sklopila s ugarskim i hrvatskim kraljem Ljudevitom primirje na 8 godina. Kad je izteklo ovo primirje sabere kralj u Zagrebu 40.000 vojnika, s kojima pođe preko Kranjske u Italiju, da mletačku republiku zahvati s kopnene strane. Zauzevši neke gradove, prestraši kralj Mletčane, koji 11. studenoga 1356. izmole primirje od 5 mjeseci. Premda su Mletčani iza toga nudili kralju sve gradove dalmatinske osim Zadra, ipak je Ljudevit u travnju god. 1357. nastavio rat. Kraljeva je vojska u Italiji tako napredovala, da su Mletčani morali uprieti sve sile svoje, kako bi spasili svoju državinu u sjevernoj Italiji. Tako ostade njihova Dalmacija bez dovoljne obrane.

Hrvatski ban Ivan Ćuz počne na proljeće god. 1357. obsjedati Zadar. Bana su podupirali hrvatski knezovi: Nelipići, Frankopani, Ugrinići i Hrvatinići. Banovih je pristaša naskoro bilo i u nekim gradovima dalmatinskim. Tako je 8. srpnja 1357. planula buna u Splitu. U zoru toga dana sakupe se oboružani građani i plemići u stolnoj crkvi sv. Dujma, odakle provale u stanove mletačkih plaćenika, koje bez borbe pohvataju i pozatvaraju. Nato pođu buntovnici u kneževsku palaču, gdje su Mletčanina Ivana Querinija prisilili, da se odrekne kneževske časti i da im izruči gradske ključeve. Sutradan (9. srpnja, plane buna u Trogiru. Splićani stave na lađu svoga i trogirskoga kneza, te ih zajedno s njihovim obiteljima otpreme u Veneciju. Hrvatski ban Ivan Ćuz uđe u Split, gdje mu se poklone građani i plemići, a on im potvrdi stare njihove povlastice. Isto se zatim dogodilo i u Trogiru.

Da se osvete Splićanima, pošalju Mletčani svoje brodovlje na otok Šoltu, koji je pripadao Splitu. Savremeni splitski ljetopisac (A. Cutheis) piše, da su Mletčani biedne otočane porobili, usjeve im spalili, ljude ubijali i žene davili, te su i mnoga druga zla počinili. Zulum mletačke vojske dodijao je i gradu Šibeniku. Tamo je početkom prosinca god. 1357. planula buna. Građani šibenički odtjeraju u Veneciju svoga kneza Andriju Justinijana, a posebno odaslanstvo pođe k hrvatskom banu

Ivanu Ćuzu, te mu javi, da se grad Šibenik pokorava kralju Ljudevitu. Ban se već dulje vremena nalazio pred gradom Ninom, koji je sa svih strana obkolio, da ga otme Mletčanima. U taboru pred Ninom izdade ban 14. prosinca 1357. povelju, kojom Šibenčanima oprašta »sve dosadašnje nepravde, izgrede i uvrede«, pa im potvrđuje stare njihove povlastice. Napose potvrđuje ban, da gradu Šibeniku pripada čitav kotar sa selima, zatim otoci Srimac i Žirje, te mlinovi na slapu rieke Krke.

Grad Zadar osvojiše Hrvati 17. prosinca 1357. pomoću opata benediktinskoga samostana. Ovaj se naime samostan nalazio tik bedema gradskih. Opat je udesio, da su neki hrvatski vojnici noću po ljestvama unišli preko bedema u samostan, a odavle u varoš, gdje otvoriše gradska vrata, kroz koja uniđe u Zadar hrvatska vojska. Mletačka posada uteče u zadarsku tvrđu, gdje se održala još i dalje. Međutim je koncem godine 1357. u Dalmaciju stigao kralj Ljudevit. Sada se predade grad Nin, gdje je hrabroj mletačkoj posadi uzmanjkalo hrane. Početkom siečnja god. 1358. odmetne se od Mletčana otok Brač. Njegov primjer ne htjede sliediti otok Hvar. Zato Splićani, Omišani i Trogirani sastave brodovlje, s kojim udare na grad Hvar, te ga zapale. Ipak je ondje ostao mletački knez Nikola Cornelio, koji se zaklonio u tvrđu hvarsku.

Mletčani konačno uvidješe, da se ne će moći dulje održati. Zato sklope 18. veljače 1358. s Ljudevitom mir u crkvenoj sakristiji franjevačkoga samostana u Zadru. Po tome »z a d a r s k o m miru« odriče se mletački dužd za sva vremena naslova »vojvoda Dalmacije i Hrvatske«. (Ovaj su naslov nosili duždevi počevši od godine 1000., kada se njime okitio Petar II. Orseolo). Mletačka republika odstupa kralju Ljudevitu čitav svoj posjed u Dalmaciji od sredine Kvarnera sve do međaša grada Drača sa svima svojim gradovima, tvrđama, otocima, lukama i pravima. Od sada će dakle Ljudevitu pripadati gradovi: Zadar, Nin, Skradin, Šibenik, Trogir, Split i Dubrovnik, te otoci: Lošinj, Cres, Krk, Rab, Pag, Brač, Hvar i Korčula. Naprotiv se Ljudevit odriče svih mletačkih zemalja, gradova i tvrđava, što ih je njegova vojska osvojila u Italiji i u Istri.

Da stekne ljubav i privrženost netom predobivenih gradova dalmatinskih, dozvoli im kralj Ljudevit, da od sada sami sebi biraju svoje knezove (potestate), konzule i sudce. D u b r o v n i k je dotle činio posebnu trgovačku republiku, koja bijaše samo pod zaštitom republike mletačke. Sada se Dubrovnik stavio pod zaštitu kralja Ljudevita, komu se poklonio odaslanstvom. Zato je kralj Ljudevit 27. svibnja 1358. izdao povelju, kojom Dubrovniku potvrđuje samostalnu upravu i sav posjed njegov na kopnu i na otocima.

VII. VELIKI RAT S MLETČANIMA GOD. 1378.—1381.

Kao saveznik republike Genue zaratio se kralj Ljudevit god. 1378. s Mletčanima, koji su zatirali trgovinu gradova dalmatinskih. Ljudevit pošalje svoju vojsku u Italiju, da ondje osvaja gradove mletačke na kopnu. Naprotiv se mletački vojvoda Pisani s 36 galija zaputio u Dalmaciju, da udari na primorske gradove. Najprije nastrada grad Kotor, koji su Mletčani 14. kolovoza 1378. zauzeli, oplienili i zapalili. Iza toga pođe Pisani na sjever gdje udari na grad Zadar, te ga počne obsjedati. Međutim je u Jadransko more stigao genoveški admiral Lucijan Doria sa 17 ratnih lađa. Kao saveznik kralja Ljudevita pristade Doria pred Trogirom, gdje mu se pridruže i neke hrvatske galije. Lukavi Mletčani doznadoše za ove priprave, koje treba da obrane

Trogir, Split i susjedne otoke. Zato Pisani 24. listopada 1378. nenadano ostavi Zadar, te odplovi pred Šibenik, koji dade Pisani oplieniti i zapaliti. Nato se Pisani vrati pred Zadar, da nastavi blokadu toga grada. Zadrani su opet ulaz u luku zatvorili velikim lancem. To im pomože, da su lakše odolievali brodovlju mletačkom.

Da ne gubi vremena pred Zadrom, pošalje Pisani 7. studenoga 1378. providura Ljudevita Loredana s 10 galija na sjever. Loredano dođe pred grad Rab, te ga pozove na predaju. Rabljani se bojahu sudbine Kotora i Šibenika. Zato se 9. studenoga sastade gradsko vieće, u kome je 81 od 85 viećnika glasovao, da se grad ima predati Loredanu. Rabljani se vrate pod vlast mletačku, te Loredanu izruče gradske ključeve.

Ohrabren dosadašnjim uspjesima, odluči Pisani, da će udariti na genoveško brodovlje. U tu svrhu doplovi 16. studenoga 1378. pred Trogir. Sutradan počnu Mletčani jurišati na trogirsku tvrđu, u kojoj se nalazio admiral Lucijan Doria. No Trogirani i Genovežani odbiju sve navale mletačke, te Pisani izgubi mnogo ljudi (600 mrtvih i 700 ranjenih). Još veća nevolja zadesi ga 7. svibnja 1379. kod Pule. Ovdje je na nj udario admiral Lucijan Doria s 23 lađe. Lucijan doduše pogibe u boju, ali njegov zamjenik Ambrozio Doria steče sjajnu pobjedu. Mletčani izgubiše 15 lađa i 2.400 ljudi zajedno s ratnom blagajnom. Pisani se sa 7 galija vrati u Veneciju, gdje bude bačen u tamnicu.

Godinu dana iza toga okrene se Mletčanima ratna sreća. Vettore Pisani postade opet zapovjednikom brodovlja mletačkog. Kao takav zarobi on 24. lipnja 1380. u Chioggi blizu Venecije 17 lađa i veliku vojsku genovešku. Odmah nato odplovi Pisani prema Zadru. Ipak je i sada uzalud udarao na taj grad. Zato počne iz jada i osvete pustošiti obale Primorja hrvatskoga, a na moru hvatati naše brodove. Poslije njegove smrti (13. kolovoza 1380.) nastavi taj posao Ludoviko Loredano, novi admiral mletački. Loredano zapali 29. kolovoza 1380. grad Senj, a zatim i Bašku na otoku Krku. Nedaće na moru prisile napokon kralja Ljudevita na pregovore o miru s Mletčanima. Mir bude sklopljen 8. kolovoza 1381. u Turinu. Ljudevit vrati mletačkoj republici sve gradove, što ih je u Italiji osvojila kopnena vojska njegova. Jednako se republika odrekla Raba i drugih gradova u Dalmaciji. Uz to se republika obvezala, da će Ljudevitu nadoknaditi sav ratni trošak (100.000 dukata), i to tako, da će mu u ime kamata davati godimice po 7.000 dukata.

VIII, MLETČANI SE KONAČNO IPAK DOMOGOŠE DALMACIJE

Kao sin bivšega kralja Karla Dračkoga bio je 5. kolovoza 1403. u stolnoj crkvi zadarskoj napuljski kralj Ladislav okrunjen za kralja hrvatskoga. Ladislav se već iza 3 mjeseca vratio iz Hrvatske u Napulj. Radi toga počnu ga ostavljati njegove pristaše, te je do god. 1408. njegov protivnik Sigismund predobio gotovo cielu Hrvatsku. Ladislavu ostade vjeran jedino grad Zadar s Novigradom, Vranom i s otokom Pagom. Ovaj ostatak svoje države zajedno sa svima pravima svojim na Dalmaciju prodade Ladislav 9. srpnja 1409. mletačkoj republici za 100.000 dukata.

Zadrani se pobuniše, kad su čuli, da ih je njihov kralj toli sramotno prodao. No Mletčani su znali grad primiriti; republika dapače 5. rujna 1409. sve Zadrane imenuju građanima mletačkim. Za avom se čašću pojagme stanovnici gradova Nina i Raba, te se 16. rujna 1409. dobrovoljno podvrgnu vlasti mletačkoj. Nato Mletčani osvoje također otoke Cres i Lošinj, koji se već 13. prosinca 1409. nalaze u njihovoj vlasti.

IVAN MEŠTROVIĆ: CRTEŽ

FRAN KRŠINIĆ: PRELJA

Ovi uspjesi pobudiše kod Mletčana nadu, da bi mogli prevladati u cieloj Dalmaciji. Republika je još 25. listopada 1409. naložila providuru Petru Loredanu, neka s brodovljem pođe pred Šibenik. Loredano pozove grad, neka se predade; no građani odbiju poziv. Nato počne Loredano obsjedati Šibenik, komu je gradski knez Ivan Nelipić poslao u pomoć 300 vojnika. Šibeniku pomagahu i Trogirani, jer su znali, da će Mletčani iza pada Šibenika udariti na Trogir. Početkom godine 1410. dođe napokon u Šibenik i vojska, koju je u pomoć poslao kralj Sigismund. Tako se Šibenik održao gotovo pune 3 godine. Da prikrije svoj neuspjeh, kupi mletačka republika 13. travnja 1411. za 5.000 dukata gradove Ostrovicu i Skradin, kojima je Ladislav Napuljski godine 1407. nadario humskoga vojvodu Sandalja Hranića. No hrvatski ban Karlo Kurjaković zauze početkom listopada godine 1411. grad Skradin, a knezovi Šubići otmu Mletčanima u ožujku god. 1412. grad Ostrovicu. Ipak bude izmučeni Šibenik prisiljen, da se 30. listopada 1412. predade mletačkoj republici, koja mu potvrdi stare povlastice.

Novcem i obećanjima stvarahu Mletčani svoju stranku u dalmatinskim gradovima. Ovaj posao dovršiše do g. 1418., kad je došlo do rata između Mletčana i kralja Sigismunda. Ratu je smetala i kuga, koja je g. 1419. ljuto harala u Dalmaciji, naročito u gradu Šibeniku. Prava vojna započe istom g. 1420. Prvi je mletačku vlast (u ožujku g. 1420.) priznao grad Kotor. Kada se pak u Dalmaciji pojavio Petar Loredano s velikim brodovljem mletačkim, pokore se (u travnju g. 1420.) republici Brač, Hvar, Korčula i drugi otoci dalmatinski. Loredano dođe pred Trogir i počne ga obsjedati. Trogirani odolievahu Mletčanima puna 2 mjeseca. Ipak su 28. lipnja 1420. morali priznati vlast mletačku. Jednako se republici mletačkoj morao 28. lipnja 1420. predati grad Split. Mletčani zauzmu i neke gradove u Istri, te završe rat bez ikakova mira ili ugovora, jer je kralj Sigismund bio tada zabavljen križarskim vojnama na Husite u Češkoj.

Tako su kraljevstvu hrvatskom u Primorju ostala jedino posjedovanja Ivana Nelipića i Nikole Frankopana. Nelipić je imao župu »Poljice«, grad Omiš na ušću rieke Cetine, te »Krajinu« od Cetine do rieke Neretve, a Frankopan grad Senj, otok Krk i župu »Vinodol« u hrvatskom Primorju. Uz Nelipića i Frankopana ostade Sigismundu i nadalje vjeran grad Dubrovnik. Sigismund je g. 1433. putovao u Rim, gdje se 31. svibnja kruni za cara. Nemajući dosta novaca, prodade car Sigismund mletačkoj republici 4. lipnja 1433. izgubljeni dio Dalmacije. Republika je podmirila sve troškove prigodom Sigismundova krunisanja u Rimu i prigodom njegova povratka u Njemačku; povrh toga izplatila mu je u ruke 10.000 dukata. Ovaj ugovor potvrdio je Sigismund 29. srpnja 1437., dakle neposredno prije smrti svoje. Mletčani su početkom g. 1444. zaposjeli grad Omiš i župu »Poljice«, a g. 1452. preoteše i »Krajinu« od rieke Cetine do Neretve. Tako je Mletčanima konačno pripala ciela dalmatinska obala od Velebita do Lovćena, izuzev teritorij dubrovačke republike. Dalmacija ostade mletačkoj republici sve do njenoga pada g. 1797.

IX. KASNIJE BORBE HRVATA S MLETČANIMA

Kada su Turci g. 1463. osvojili Bosnu, počnu sve češće provaljivati u južnu Hrvatsku. Naročito udarahu na brojna imanja krčkih knezova Frankopana. Ovima su pomagali Mletčani, koji se bojahu, da će Turci provaliti u mletačku Istru i u Italiju, ako osvoje frankopanska imanja. Naprotiv je kralj Matija Korvin sumnjao,

da se Mletčani žele dočepati grada Senja, kao što su već ugrabili tolike gradove u Dalmaciji. Zato Matija pošalje u Hrvatsku 9.000 konjanika pod vodstvom svoga kapetana Blaža Magjara, koji u studenom g. 1460. otme Frankopanima grad Senj. Od sada je Senj »kraljevski« grad; u njemu zapoviedaju posebni kapetani, koji ga brane od Mletčana i od Turaka.

Radi ove otimačine srde se na kralja gotovo svi knezovi Frankopani. Da ih pokori, pošalje Matija Korvin na njih g. 1479. svoju vojsku. Brinjski knez Ivan Frankopan izgubi Otočac, Sokol i Brinje, te potraži zaklonište u Veneciji. Kraljev kapetan Blaž Magjar osvoji također Novi, Bribir i druga mjesta kneza Martina Frankopana u Vinodolu. Kapetan se dapače 8. veljače 1480. preveze na otok K r k, koji je pripadao knezu Ivanu Frankopanu Krčkomu. Blaž zauze grad Omišalj, te onda počne sa 6.000 vojnika obsiedati grad Krk. Da bi spasio djedovinu roda svoga, stavi prestrašeni Ivan Frankopan 22. veljače 1480. čitav otok pod mletačku vlast.

Mletčani to jedva dočekaše. Oni odmah pošalju na otok svoju vojsku, koju će pomagati ratne lađe. Blažu Magjaru zaprietiše i domaći žitelji na Krku. Zato mu ne preostade drugo, nego li uzmak s otoka. Od sada je Krk — poput ostalih kvarnerskih otoka — pripadao mletačkoj republici sve do njezine propasti g. 1797. Mletčani su kneza Ivana Frankopana u travnju g. 1480. silom odveli s otoka Krka u grad Veneciju, gdje je g. 1486. umro u velikoj biedi.

Od sada su Mletčani nastojali, da se dočepaju grada R i e k e, koja je od g. 1465. pripadala Habsburgovcima. Prilika im se pružila g. 1508., kad je došlo do rata između Mletčana i cara Maksimilijana I. Ovaj se rat vodio u hrvatskim i slovenskim krajevima. Mletčani zauzeše najprije Goricu, Divin i Vipavu, zatim 6. svibnja grad Trst, a potom Pazin s većim dielom austrijske Istre. Kapetan Ivan Navagier dovede mletačku mornaricu u kvarnerski zaljev, te ju oboruža s 1.500 ljudi, koji dođoše iz Krka, Cresa i drugih otoka hrvatskih. Navagier pozove 26. svibnja 1508. grad Rieku, neka se predade. U gradu se nalazio carev kapetan Ivan Rauber s 250 vojnika. Pred jačom silom uzmakne Rauber još istoga dana iz Rieke u Ljubljanu, a Riečani prisegnu vjernost republici mletačkoj.

Poput Rieke dođe 28. svibnja 1508. u mletačku vlast i susjedni Trsat, u kojemu je također bila njemačka posada, premda je Trsat pripadao knezu Bernardinu Frankopanu. Hrvatski ban Andrija Bot zatraži od Mletčana, neka mu vrate grad Trsat. Ali Navagier odvrati, da je Trsat oteo Niemcima, pa da ga ne da Hrvatima. U Trsat namjesti on Jeronima Crnotića iz Raba, kao što je i upravu Rieke predao svojim ljudima. Mletčani su iza toga zauzeli još 5 kaštela u Istri, poimence: Kastav, Mošćenice, Lovran, Berseč i Lupoglav. Toliki neuspjesi slomiše cara Maksimilijana, te on 6. lipnja 1508. sklopi s Mletčanima primirje, po kojem im ostavi sve, što su osvojili.

Međutim se Mletčani zamjeriše papi Juliju II., francuzkom kralju Ljudevitu XII. i španjolskom kralju Ferdinandu Katoličkom. Ovi vladari zajedno s carem Maksimilijanom sklopiše 10. prosinca 1508. u Cambrayu »ligu« na zator Mletčana. Tako dođe god. 1509. do velikog rata u Italiji i u hrvatskom Primorju. Car Maksimilijan sastavi znatnu vojsku, koja je osvajala mletačku zemlju u sjevernoj Italiji. Druga njegova vojska, u kojoj je službovao i hrvatski vojskovođa Krsto Frankopan, otme Mletčanima Goricu, Trst, Divin, Pazin i austrijsku Istru.

Hrvatski ban Andrija Bot sastavi u lipnju god. 1509. oveću vojsku (350 konjanika i 1.500 pješaka), s kojom otjera Mletčane iz Rieke i provali u t. zv. mletačku Istru. Za uzvrat udari na Rieku 2. listopada 1509. Angjelo Trevisani s 15 lađa i

3.000 vojnika mletačkih. Riečani su junački dočekali Talijane. Ipak je mletačka vojska prodrla u grad, gdje je učinila grozan pokolj. Kad je čitava Rieka bila opljačkana, zapale ju Mletčani s više strana. Pri tome je Trevisani govorio, da će se jednom za Rieku reći: »Ovdje je bila Rieka«. Odmah iza toga udare Mletčani također na riečku tvrđu, u kojoj se nalazila njemačka posada. Zauzevši i tvrđu, dade Trevisani 40 branitelja okovati u željezo. O svemu tomu podnio je Trevisani 5. lipnja u Veneciju izvještaj, u kome se brani, da su »živinski« vojnici protiv njegove volje tako upustošili Rieku.

X. USKOČKI RAT GOD. 1615.—1617.

Iz Turske je u 16. vieku mnogo kršćana uskočilo u Hrvatsku. Najpoznatiji su takvi »Uskoci« u Senju i u Žumberku. Senjski Uskoci služili su kao plaćeni krajiški vojnici. Plaću im je morao slati štajerski nadvojvoda, ali je plaća vrlo često izostala. Pošto je senjska okolica kamenita i slabo rodna, živjele su uskočke obitelji od hrane, koju bi kupovali. Ako je dakle izostala i zakasnila plaća, onda su Uskoci zalazili u Liku i u Krbavu, gdje bi Turcima otimali žito i stoku; a hvatali su i ljude, koje bi kasnije puštali kući uz odkupninu u novcu. Na malenim svojim lađama odvezli bi se Uskoci u Dalmaciju, gdje su otoci i Primorje pripadali Mletčanima, a druga zemlja Turcima. Iz turske Dalmacije vraćali su se Uskoci redovito s bogatim plienom. Najradije su Uskoci na moru hvatali turske trgovačke lađe. Da se tomu ugnu, prevažali bi turski trgovci svoju robu na mletačkim brodovima. Radi toga počnu Uskoci hvatati i mletačke lađe, da se uvjere o tom, ne voze li možda tursku robu.

Uskoke su Mletčani početkom 17. vieka tužakali štajerskom nadvojvodi Ferdinandu, koji je onda obično u Senj pošiljao svoje povjerenike, da povedu iztragu i da oštro kazne Uskoke. Opetovano su povjerenici Uskoke vješali, a lađe im palili. No time se samo na neko vrieme obustavilo četovanje Uskoka, koji ne mogu živjeti od kamena.

Mletčani su za uzvrat počeli Uskoke loviti i ubijati. Ali jao onomu, tko je prolio uskočku krv, jer će se Uskoci osvetiti njemu ili njegovu rodu, makar i usred Venecije. Tako su Uskoci god. 1613. u luci grada Paga uhvatili mletačku lađu, kojom je zapoviedao Krištof pl. Venier. Uskoci ubiše odmah častnike, a lađu i Veniera odvedoše u Senj. Tu su na smrt osudili i ubili Veniera, da se tako osvete Mletčanima, što su njihovi god. 1613. ubili 70 Uskoka, koji četovahu protiv Turaka u dolini rieke Neretve.

Još god. 1609. ponudila je mletačka republika nadvojvodi Ferdinandu veliku svotu novaca, ako joj prepusti grad Senj. O tome se radilo i god. 1613., kada je u tu svrhu kod cara i kralja Matije boravio mletački poslanik Soranzo. On je imao uputu, da kralju u zamjenu za Senj ponudi koji mletački grad. Ali njegova namjera nije uspjela, jer je dobio odgovor, da se hrvatski sabor ne bi htio odreći Senja. Zato je Soranzo mletačkoj republici savjetovao, neka barem kupi šume u hrvatskom Primorju. Kada im ni to nije uzpjelo, započnu Mletčani god. 1615. otvoreni rat, ne bi li se tako domogli Senja i hrvatskog Primorja. U taj rat uz štajerskog nadvojvodu Ferdinanda zašao je također njemački car Matija. Najviše se ratovalo oko Trsta, Gorice i Gradiške, te u Istri. Mnogo je stradalo i hrvatsko Primorje. Tu je mletački kapetan Lovro Venier 27. kolovoza 1615. po noći sa 6 galija i 36 oboružanih lađica

udario na Novi u Vinodolu. Frankopanska tvrđa bude djelomice oštećena, a čitavo trgovište Novi opljačkano. Mnoge Novljane odvedoše Mletčani na svoje galije, gdje ih prikovaše kao veslače.

I tečajem ciele god. 1616. trajao je ovaj rat s mletačkom republikom. Uskoci počiniše nebrojena junačtva na moru, gdje su lađicama svojim napadali mletačke galije. Istodobno su Mletčani pustošili hrvatska sela u Primorju, gdje razoriše i sve solane, što ih podigoše Zrinski i Frankopani, da iz morske vode dobivaju sol. Na Jadranskom se moru pojavila velika španjolska ratna mornarica. Španjolci naime također zađoše u rat s mletačkom republikom, te su nastojali, da joj otmu gradove i otoke u Dalmaciji.

Mletčani su 19. srpnja 1616. udarili na Karlobag, gdje se u tvrđi nalazilo samo 12 vojnika. Ovi se predadoše, a Mletčani onda opljačkaše Karlobag. Mletačko je brodovlje 12. kolovoza 1616. doplovilo u bakarski zaljev, gdje je počelo pucati na zrinski grad Bakar. Kapetan Ivan Budački branio je Bakar tako dugo, dok mu ne dođoše u pomoć Hrvati iz Vinodola, Grobnika, Klana i Rieke. Mletčanima ne preostade drugo, nego da svoje topove opet stave na brodove, koji odploviše iz bakarskog zaljeva.

Posredovanjem francuzkoga kralja došlo je 26. rujna 1617. u Madridu do mira s republikom mletačkom. Teritorijalnih promjena nije bilo, jer se Mletčani zadovoljiše s time, da njihovi opasni protivnici Uskoci budu maknuti iz grada Senja, gdje će od sada činiti posadu samo njemački vojnici. Većina Uskoka (63 obitelji) preselila se u Brinje, a manjina (14 obitelji) u Otočac. U Senju ostade samo 31 obitelj. Mletčane je ovaj rat stajao 12 milijuna dukata, a dočekaše tako malen uspjeh!

XI. NOVIJE BORBE HRVATA S TALIJANIMA

Mletačka je republika postojala do god. 1797., kada ju je ukinuo francuzki vojskovođa (kasniji car) Napoleon Bonaparte. Mirom u Campo Formio 17. listopada 1797. prisili Napoleon cara i kralja Franju II. da Francuzkoj odstupi Belgiju i Lombardiju u zamjenu za Istru, Dalmaciju i za mletačku pokrajinu u Italiji. Hrvatski general Petar Rukavina zaposjedne čitavu Dalmaciju bez kapi krvi. U Hrvatskoj zavlada velika radost, što je Dalmacija iza toliko stoljeća opet došla pod vlast hrvatskoga kralja. Iz Dalmacije pak ode u Beč deputacija, koja zamoli kralja Franju, neka Dalmaciju pridruži Hrvatskoj. No bečki dvor uredi 1. siečnja 1798. u Zadru posebnu gubernijalnu oblast za Dalmaciju.

Kad je god. 1815. pala vlast Napoleona Banaparta, dosudio je bečki kongres Austriji veći dio sjeverne Italije, poimence: Lombardiju i Mletačku. Radi ovih dviju zemalja morali su Hrvati proliti mnogo krvi. Talijani su naime pod vodstvom Mazzinija, Cavoura i Garibaldija nastojali, da se ujedine u jednu veliku državu »Italiju«. Tomu bijahu na putu male države: Napulj, Sardinija, Toskana, Parma, Modena i Papinska država. Najviše je Talijanima smetala Austrija, koja bijaše tada silna vojnička vlast. Austrija je u Lombardiju i u Mletačku pošiljala hrvatske graničare, kao najbolje svoje vojnike, da silom uguše svaki ustanak Talijana. Kad je godine 1848. nastao veliki politički pokret u samoj Italiji, nadahu se Talijani, da je sada i njima kucnuo čas slobode. U Lombardiji plane buna, te je austrijski maršal Radecki morao uzmaknuti iz Milana. Ustašama dođe u pomoć sardinski kralj Karlo Alberto, ali ga Radecki s Hrvatima potuče 25. srpnja 1848. kod Custozze. Talijani

se kasnije pouzdaše u Mađare, koji su koncem god. 1848. digli ustanak u Ugarskoj, a na proljeće god. 1849. skinuli s priestolja habsburžku dinastiju. Zato je Karlo Alberto po drugi put provalio u Lombardiju, ali ga 23. ožujka 1849. snađe kod Novarre takav poraz, da se morao odreći priestolja u korist svoga sina Viktora Emanuela II.

Povoljnije prilike nastupiše za Talijane god. 1859., kada im je u pomoć došao francuzki car Napoleon III. Tada je već Austrija svima omrznula radi krutoga absolutizma i centralizma svoga. Zato se niti austrijska vojska nije htjela hrabro boriti za podržavanje nepravednoga i nesnosnoga režima. Udruženi Francuzi, Lombardezi i Sardinci (Piemontezi) pobiediše Austrijance 4. lipnja kod Magente, a 24. lipnja kod Solferina. Mirom u Zürichu morade Austrija 10. studenoga 1859. kralju Sardinije odstupiti gotovo cielu Lombardiju. Sardiniji se obćim glasovanjem pridružiše Toskana, Modena, Parma i papinska Romagna. Isto su god. 1860. učinile Sicilija i kraljevina Napulj, gdje je Garibaldi prisilio kralja Franju II. na odstup. Po zaključku »prvoga talijanskoga parlamenta« prozove se 17. ožujka 1861. sardinski kralj Viktor Emanuel II. »kraljem Italije«. Mjesto dotadašnje priestolnice Turina postade Firenca god. 1865. glavnim gradom Italije (do god. 1871.). Kad je Austrija god. 1866. zašla u rat s Pruskom, obuze Talijane nada, da bi sada mogli Austriju iztjerati iz Mletačke. Zato se Italija pridružila Pruskoj. Na kopnu dođe 24. lipnja 1866. do bitke kod Custozze. Premda je tu talijanski kralj Viktor Emanuel imao 130.000 vojnika, a nadvojvoda Albrecht samo 75.000 Austrijanaca, ipak je Talijane stigao podpun poraz upravo uslied junačtva hrvatskih graničara. Kad je pak 20. srpnja 1867. došlo do bitke kod Visa održao je pobjedu austrijski kontreadmiral Tegetthof nad znatno jačom talijanskom mornaricom. Svima je poznato, da su Hrvati činili dvie trećine mornara na austrijskim ratnim lađama. Italija je uslied pruske pobjede kod Königgrätza ipak polučila, da joj je Austrija morala mirom u Beču 3. listopada 1866. odstupiti Mletačku. Isto tako je Italija u velikom svjetskom ratu (god. 1915.—1918.) bila 12 puta potučena od generala Borojevića na Soči, gdje se toli hrabro ponieše Hrvati; pa ipak je Italija iza rata uz Tirol i Gradišku dobila hrvatsku Istru, Rieku i Zadar s tri otoka (Lošinj, Cres i Lastovo), te slovenske zemlje: Goricu, Trst i dio Kranjske.

AUGUST ĐARMATI:

DUBROVNIKU

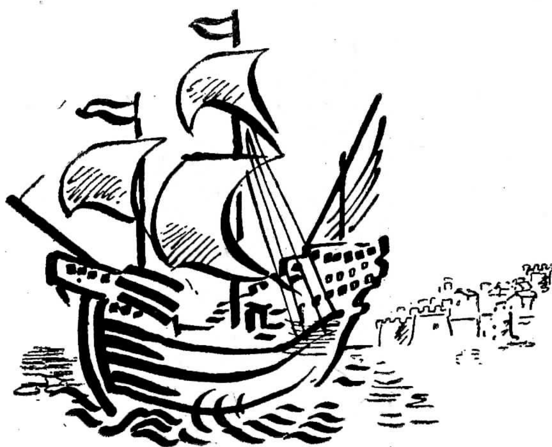
Ti znadeš težinu stajanja na međi
I zanos slobode, snagom sablje britke
Koju su čuvali ponositi pređi
Uz krvave žrtve i pobjedne bitke.

U blještavom sjaju Tvoje slave stare
Niknula je vječnost ništavoga praha,
Kada je bezsmrtnost resila gospare,
Pjesnike i borce grada Svetog Vlaha.

O zidine Tvoje razbijena htienja
Smrvila su snagu i najjače volje,
Naš stražaru moćni vječitoga bdienja!
Naša vjero davna u ljepše i bolje!

U Tebi još uviek ko da srdce bije
Negdašnjih vremena i sjećanja budi
Na razkošne čari moćne Venecije
I navale silne od duždevih ljudi.

Ko skamenjen uzhit sav osunčen jugom
Koga davni predci u osvitku zore
Uzkliknuše snažno na svom putu dugom,
Kad su ugledali naše plavo more.

Prof. JOSIP DUJMOVIĆ:

SLAVONIJOM, ZEMLJOM PLEMENITOM...

Putujem...

Ostavljam sive zagrebačke ulice, sive kuće, sive vidike. Ostavljam ovaj grad, što ga istodobno i volim i mrzim kao Sokrat Atenu. Ostavljam bieli Zagreb...

Kolodvor: gužva, vika, nestrpljivost, prijatelji, znanci, rođaci, rubčići, oproštaji, poljubci, uzdasi, suze. Vlak, lokomotiva »što težko diše, gadno pljuje, hudo gledi — ne bu dugo zdržala«, kako kaže Zagorac.

Odlazim... Zbogom, liepi, bieli Zagreb-grade!

Ostavljam te nošen krilima uzdaha i poljubcima vjetra, gutajući daljine i razmake svakog minuta.

Zbogom, Zagrebe, što sam dalje od tebe, to te više volim.

Velika Gorica. Turopolje. Komeši, Josipovići, Šljivari. Plemenitaši. Slavica Ištvanić. Šenoina mladost. Romantika. — August II. Matoš: Campus nobilium. — Prasići, šindelbratni, bieli i crveni luk, purani, race, guske i ostale Božje ugodnosti. Realnost.

Zbogom Turopolje i Turopoljci!

Sisak. Stari grad na Savi. Uspomene krvave prošlosti naše. Razboji od Turaka. Banovi, biskupi i kanonici izkrsavaju u ratnoj opremi jašući pretile hatove zamjenjuju čisla i krunice, breviare i misale, molitvenike i evanđelje s britkom sabljom, prahom i olovom braneći »ostatke ostataka domovine Hrvatske« i sveto tlo napaćene i izcrpljene zemlje naše, od dušmana, od neprijatelja. Oj Krajino, krvava košuljo! Berislavići, Erdödi, Mikci, Draškovići... Mesići, Imbrišimovići... Ponosu i slavo naša, junaci i mučenici naši, ime će Vam se doviek spominjati

...dok nam njive sunce grije
dok nam živo srdce bije!...

Dalje!... Dalje!... Daleko tamo naziru se plave visoke planine Bosne ponosne. Tamo visoko, gdje se roče vuci i hajduci, orlovi i sokolovi, vile i vilenjaci, tu se kuje u moru jada, suza i patnja, boli i pregaranja nova, pomlađena, vječna Hrvatska. Tko bude gospodar tih visova, uvala i proplanaka; gudura, pećina i stiena — taj ima siguran ključ budućnosti. Una, Vrbas i Sana, Izačić, Sokolac, Cazin, Krupa, Ripač, Bihać, Kulen-Vakuf, ... ostatci slave naše »saxa loquntur«.

Davori, pjesmo naša:

Sano vodo, selam ćeš mi dragom,
Da ne pije Sane bez marame,
Jer izpit će moje oči čarne...

Klizim, promičem, hrlim »prugom dugom otegnutom« (D. Cesarić). Uz prugu živu čuvari života i sigurnosti, stražar kuće i ognjišta. Tu me pozdravljaju dječica, pporedana poput lončića jedna drugom do uha, crvena, vlažna nosića kao u puževa, uzdignutih ručica kliču: Splemni!

Evo je, počinje Slavonija. Ulaze novi putnici.

Čuješ dragi, meki »lipi naš slavonski divan«, govor naših snaša, majki i baka, govor naših sokaka i šorova, govor prela i »posila«, govor kola i igranki.

G r a d i š k a. Regimenta i granica, serežani i batine, Josip II. i Marija Terezija. Tamo dolje na Savi Svinjar (Davor), M. A. Relković i Stjepan Marjanović, franjevci i prosvjeta.

K a p e l a B a t r i n a — prugom u Auvergnu (Požegu) u goste »senatorima« i Šijacima što u vrećama mrak iz kuće iznose i muku muče kud će sa zemljom kopajući bunar. Nikola Tordinac, Janko Jurković, J. E. Tomić, nasmijani dobričine i zakerala, humoristi široke volje i dobrog razpoloženja.

Pleternica, Požega, Kaptol i Velika. Pitoma i liepa naša, topla i prijatna, dolino požežka!

Jurimo prema Brodu i na čas zaustavljamo pogled na bielim nadgrobnim spomenicima kao niemim svjedocima tiranije i bezzakonja nad sibinjskim žrtvama. Možeš ih vidjeti iz vlaka, kako se uzdižu uz ostale mnoge razasute grobove širom domovine naše iz toga doba, koji vape za osvetom.

S i b i n j, nedaleko Broda, signum temporis sui.

B r o d, budući hrvatski Mančester, grad na tromeđi, gdje se ukrštavaju utjecaji građanske Hrvatske, Bosne i Panonske Hrvatske. Na lievo se dižu brodski vinogradi — Tusculum zadovoljnih brodskih purgera i tako zvane brodske »creme«. Brod fratarskog samostana, Hofmanovog Muzeja, obitelji Bolić, »Posavske Hrvatske«.

Brod prvih uzhićenja 10. travnja 1941. Brod preporoda i prevrata, Brod mladenačkih nacionalnih zanosa, razoružavanja pukovnija, bombardiranja, biega i povlačenja. Žurba i zbrka, propast i lom.

*

Sjećam se: Veliki četvrtak — hrvatske zastave veselo lepršaju i miluju naša puna srdca. Sanjamo li možda ili snatrimo, san ili java, lagani kao pero, poletjeli bi, zaustavili bi vrieme, da ovako vječno ostane. Oh, kako su onda svi Hrvati iskreno osjećali taj veliki dan!

Sjećamo se tih svečanih, blagdanskih, uzkrsnih razpoloženja i karakterističnih epizoda:

Ulazi u »festung«, dvorište kasarne, mlad vojnik, sav izvan sebe, uzbuđen, svečanog sjaja u očima, i klikće bacajući šajkaču s glave:

„»Dečki, zastave su vani, hrvatske trobojnice su izvješene u gradu! Slobodna je Hrvatska!«

Nije ni dorekao, kad li poletješe mnoge kape s glava, prsnuše vojnici svaki na svoju stranu, kao kad bi nenadano banuo vuk među ovce.

Tolika je moć hrvatske zastave! Ona je iztaknuta govorila ovim priprostim vojnicima više, nego ne znam kakovi plameni govori. Lažni heroizam i mitos o junačkoj i hrabroj vojsci silazi brzinom bujice u prošlost, iz koje se više nikad ne će povratiti. Razlieže se pjesma:

Što će meni šajkača na glavi
Kad ja imam: crven, bil i plavi.

*

GUSTAV LIKAN: KOD GLASOVIRA

JEROLIM MIŠE: MRTVA PRIRODA

»Kad li su oni mali trećoškolci, četvrtoškolci, petoškolci naučili vježbati, tko ih to brže skupi?« pitaju se građani promatrajući ove mlade uztreptale duhove...

»Tata, pokaži mi, kako se barata puškom. Kaži mi, tata, molim te!« salieta jedan od njih svoga otca.

Eno ih već na okupu, stupaju preko mosta držeći čvrsto i ozbiljno u svojim nejačkim i nesigurnim rukama puške. Idu »osvajati« Bosanski Brod. Tamo su još neprijatelji. Krv je progovorila. Mladost je shvatila veliki trenutak. Oni idu, srljaju, ne spavaju, oni su u deliriumu — vječno budni.

*

Tu se našla i jedna stara baka, čula za veliki trenutak, pa sišla odnekale s visina Dilja.

— Što je bako?

— Čula eto, dite, pa došla da vidim 'rvatsku vojsku, pa da mirno u grob legnem. Učio me moj pokojni otac, Bog mu daj duši lako, da uvik, kad se molim Bogu, namimim tri Očenaša i tri Zdravamarije sv. Anti za sriću 'Rrvatske. Pa eto, dite, usliša Bog, slava mu i dika budi!« a suze joj kaplju od uzbuđenja.

— Pripovidaju, dite, da na našim kokardama piše: Neda Hrvat Dalmacije! (N. H. D.). I pravo bi tako bilo, onda bi mogla mirno u grob leći. Još da mi je viditi hrvatske novce!! (Onda su već bili izišli prvi hrvatski novci).

— Pa imamo, bako!

— Ded pokaži mi, živ bio 'rano, i ti i dica tvoja i čitavo kolino!

— Evo, bako! — pokazah joj novčanicu od stotinu kuna.

Uzela ju je drhtavom rukom, pomilovala je nježnošću, kojom se djeca miluju, primakla je bliže očima, pa će:

— Pročitajder mi, sinko, što na njoj piše!

— Pa Nezavisna Država Hrvatska — pročitah joj.

— Ma je li zaista?!

— Jest, jest, bako, istinu ti kažem.

— Pa bi l' ti to meni dite, prodo, dala bi ti, oči moje, što god zaišteš. Ja bi to, jabuko moja uokvirila, pa da ih imam uvik prid očima.

— Evo ti, bako, izminit ću ti, kad je već tako.

— De, željo moja, zdravlja se nanosio i nikad kruva ne prosio, da Bog da, koji te tako dobra stvorio — završi baka pobožnošću i glasom moje pokojne majke i iskrenošću svih hrvatskih majki. Ode kao da se pomladila, a ja ostadoh gledajući za njom tronut i zadivljem ovom golemom i živom vjerom. Tako je svakodnevno prolazilo vrieme puno novih doživljaja, novih senzacija..

Ostavljam Brod. Vlak juri dalje... dalje...

G a r č i n, rodno mjesto Vjekoslava Klaića, koji pisaše hrvatsku povjestnicu toplinom naših popova glagoljaša i skromnošću prvih naših kroničara.

S t r i z i v o j n a - V r p o l j e... na dogled smo đakovačkoj katedrali. Tamo stolovaše pokojni Štroco, — koji uz Starog držaše niti našeg političkog života. Dok je Stari grmio i tresao lupajući po učmalim mozgovima, dotle je oko Štrociovih usana titrao makiavelistički osmjeh.

Stari »jedini lampaš« u toj noći pljuckaše na žlicu »đakovačkog sladoleda«. Nekad bilo sad se spominjalo.

Evo nas sada u pravoj Šokadiji — ravnoj Slavoniji. Slavoniji Reljkovića, Bertića, Ivakića; Slavoniji Josipa i Ive Kozarca, Kovačića i Balentovića; Slavoniji pjesme, kola i veselja; Slavoniji širokoj i dubokoj, podatnoj i razpojasanoj; Slavoniji kulena, šunke i kobasica.

Tu živu Tene, Mire Kodolićeve, Biser-Kate, Snaš-Mande Puzderke, Genke, Doke, Kate i Andrije. Tu niču pjesme ko iz rukava, tu je sav život i životna filozofija sažeta u stihovima: politika i običaji, radosti i boli, ljubav i mržnja, sve, sve...

BRANKO BORANIĆ:

DVA AKVARELA*

CVRČAK U TMINI

Cvrčak se čuje u tnimi noći, koja svjetlost zviezda čini providnom. Liepo cvrči... pa čuo sam ga već više puta no tek danas ga opazih...! Sve gledam u tu tamu noći nekim čudnim osjećajem. Često mislim, da sam od jučer na zemlji, jer, ne vidjeh sve što je oko mene.

Kako je to čudno, a ipak nije tako. Slušao sam nekog cvrčka u takovom mraku, no taj je mrak mirisao, a i ja nisam bio sam. I taj cvrčak nije isti... a kamo li noć ova.

Zviezde svjetlucaju u svemiru... cvrčak cvrči u mraku... tiho...!

LASTAVICE ODLAZE

Blagi su dani. Sunčani. Crveni. Kao jesen što dolazi. U ovom malom prostoru neba, što ga vidim sa prozora, skupljaju se lastavice. Cvrkuću... prelieću... i ljeskaju se srebrno u plavetnilu neba. Svjetlucaju im se krila u suncu... cvrkut im se razlieva u svjetlosti popodneva.

One će otići... na jug. Pred kišom i zimom što će skoro doći. Odletjeti će... a koliko će ih se vratiti natrag u proljeće. Dugi im je put, a još dalja zima, što će nadoći. Kako je sve to čudno.

Da, bila je jedna lastavica kod mene, svjetlucavih očiju... zacvrkutala je... i... otišla!...

* Iz zbirke »Lutanja«.

KRUNO QUIEN:

MRTVA MUHA

Cielu noć je zujala u pustoj sobi,
gdje ima samo: svjetiljka, knjiga i ja.
Kod svake se druge il treće rečenice probi
nesnosna zuka ta.

A sada je muk. I čekam mrtvu muhu
ne bi li opet se javila.
Al ništa mi više ne prekida sluh.
Ona me samog ostavila.

Mora da visi u kutu izpod klimave brave,
pod ključem, s kog visi uzica.
Predmeti šutnjom mrtvu muhu slave.
A ja sam ovdje njen ubica.

O da bi zujala opet cielu božju noć!
Napustio bih san, odložio knjige.
Slušao let joj, pratio gdje će poć,
na koju točku svratit budne brige.

Al nema više muhe, uzletjelog slova.
Svi redci sad zuje ko daleki roj.
Ne čujem. Noć je. Ni psa, ni pietla nova,
ni lokomotive polegnut poj.

Izvana ništa. A u sobi muk.
To grobnica je mrtve muhe.
Ko da je mrtav jedan zvuk.
Ko da se razpadam bez zduhe.

O daj svoje krilo nepokretnom zraku,
rieči daleke ljubavi.
Jer nema mi više hrane dahu.
Gušim se. Ko da sam zaior gubavi.

U kutu sobe leži muha
sva pobjedna, sva puna duha.

MUHAMED HADŽIJAHIĆ:

»POSLJEDNJI HRVATSKI BOGUMIL«, Dr. IVO PILAR

O DESET-GODIŠNJICI SMRTI

Dati podpuniji prikaz djelovanja pok. dra Ive Pilara značilo bi dotaknuti se skoro svih problema našega javnog života od unazad kojih tridesetak godina prije njegove tragične smrti u rujnu 1933. godine. Nije bilo iole važnijeg pitanja u hrvatskoj problematici, a da je izmaklo svestranom i pronicavom duhu ovoga hrvatskog mislioca, sociologa i političkog pisca. Stoga nije lahka stvar i približno osvietliti javnu djelatnost dra Pilara, koju nije moguće izcrpiti nabrajanjem njegovih dubokoučenih razprava ili pak iznošenjem grubih biografskih podataka.

Još kao mlad čovjek, dr. Pilar aktivno sudjeluje u borbi »mladih« i »starih«. Njegove su simpatije na strani »mladih«. U tome je pravcu značajna, uz ostalo i njegova studija o Secesiji, u kojoj se zalaže za moderne struje u slikarstvu.

Da nakon svršenih pravnih nauka u Beču i ekonomskih u Parizu nije došao u Bosnu, moguće bi se i dalje nastavio baviti najviše književnim i umjetničkim pitanjima. Njegov, međutim, dugogodišnji boravak u Bosni — u Sarajevu i Tuzli — omogućio mu je, da upozna mnoge strane hrvatske stvarnosti, koje bi inače težko mogao zamietiti. Zahvaljujući ovoj okolnosti, Pilar je kao rođeni Zagrebčanin i prirođeni Bosanac, hrvatsku problematiku uviek shvaćao u njezinoj punoj integralnosti.

Prvo što je po dolazku u Bosnu zaokupilo Pilarov duh, bila je vjerska složenost ove hrvatske zemlje. Pilar se tako dao na razmišljanje o vjerskom čimbeniku u narodnom životu. Napose je obratio pozornost srbskom pravoslavlju i njegovoj životnoj snazi. Za to, kada je u doba aneksione krize austro-ugarski političar Baernreiter konzultirao pojedine javne radnike o stanovitim političkim pitanjima Pilar je najviše ukazivao baš na vjersku problematiku, upozorujući na veliku ekspanzivnu snagu pravoslavlja (»Bizant je jači od Lojole«, izjavio je Pilar Baernreiteru). Krstareći vrlo često pješice Bosnom (Pilar je bio iztaknuti planinar), nailazio je stalno na bogumilske stećke, pa je to kod njega pobudilo zanimanje za izučavanjem bogumilstva i njegova znamenovanja u hrvatskom kulturnom, socijalnom i političkom životu. To ga je opet sve dovelo, da se dao na izpitivanje historije religije uobće, navlastito pak stare hrvatske religije.

Tako je došlo i do mnogobrojnih Pilarovih razprava s područja historije i sociologije religije. Spominjemo u prvom redu njegovo djelo »Bogumilstvo kao religiozni te kao socijalno - filozofski problem«, u kojem iznosi važne poglede o postanku bogumilstva, kao i o negativnom učinku, koji je ovaj pokret proizveo u hrvatkoj prošlosti i družtvovnom životu. »O dualizmu u vjeri starih Slovjena« je drugo važno djelo o historiji religije, gdje Pilar, uz pomoć toponomastičkih naziva, razmatra težko pitanje naše stare vjere. Toj je studiji predhodio Pilarov prievod iz rukopisa Peiskerove razprave »Koje su vjere bili stari Sloveni prije krštenja?« Pilar se bavio i problematikom islama, pa je objavio značajnu radnju »Islam kao socijalna pojava«. On je bio sigurno među katoličkim Hrvatima najbolji poznavalac islama i njegova znamenovanja u praktičnom životu.

I u svojim političkim spisima Pilar je veliku pažnju obraćao vjerskom činbeniku. Osim toga u skoro svim svojim političkim razpravama ne izpušta iz vida osuditi regionalističke tendencije, koje su tako često dolazile do izražaja u političkom životu pojedinih hrvatskih pokrajina. U najvažnijem svom djelu »Die südslawische Frage u. der Weltkrieg«, što ga je 1918. izdao u Beču pod pseudonimom Südland, Pilar srazmjerno velik dio prostora posvećuje religioznoj problematici kod nas. I njegovo djelo »Svjetski rat i Hrvati«, koje je prošlog rata tiskao u dva izdanja pod pseudonimom dr. Jurčić, obraća posebnu pozornost na oba momenta, kako na našu vjersku izmiešanost, tako i na regionalističke natruhe. Ta konstatacija vriedi i za njegov »Politički zemljopis hrvatskih zemalja«, prvu geopolitičku studiju na hrvatskom jeziku, a i Pilarova brošura »Nadbiskup Štadler i Hrvatska Narodna Zajednica« ne mimoilazi iztaknuti gornje činbenike.

Inače se obćenito za Pilara, kao političkog pisca, može kazati, da je vrlo oštroumno i njemu s prirođenim poznavanjem predmeta ulazio u različita politička razmatranja, postavljajući sve stvari na jednu zdravu podlogu. Zato i danas njegove političke studije ne gube mnogo od aktuelnosti. Jedan je primjerice slovenski iztaknuti politički prvak jednom prilikom čak izjavio, da je u pravom smislu politički počeo misliti tek nakon što je pročitao gore spomenuto Pilarovo djelo o jugoslavenskom pitanju. Mi bez pretjerivanja možemo reći, da je Pilar jedan od najvećih i najplodnijih hrvatskih političkih pisaca.

Pilar je veoma cienjen i kao sociolog. Bio je iztaknuti radnik u Sociološkom družtvu u Zagrebu, u kojem je osnovao antropoložku sekciju. S područja sociologije objavio je niz značajnih razprava. Prije svega spominjemo njegovo delo »Borba za vriednost svoga ja«, napisano sa svrhom, da se od hrvatskog čovjeka stvori valjan pojedinac — značaj, jer riešenje hrvatskog socialnog pitanja zavisi prema Pilaru od stvaranja što većeg broja izgrađenih značajeva. U pravničkom »Mjesečniku« Pilar je napisao prvu hrvatsku razpravu o Georgesu Sorelu, o Krizi kapitalizma te o Sistematizaciji sociologije. Napose upozorujemo na njegovu razpravu «Osnovne misli za jednu hrvatsku etnologiju«, u kojoj daje značajna opažanja o formiranju hrvatskog naroda kao i o našem kasnijem družtvovnom razvoju.

Kao iz svih, tako i iz sociložkih razprava, Pilar nam se predstavlja kao par exelence hrvatski čovjek, koji uviek budno pazi na probitke hrvatske cjelovitosti. Jedino iz te perspektive možemo Pilara pravilno razumjeti.

Ako još spomenemo Pilarov rad »Entwiclungsgang der Rezeption des österreichischen allgemeinen bürgerlichen Gesetzbuchen in B. u. H.«, te članak Kako su nastala zapamćenja Fra Grge Martića«, iz kojega saznajemo, da nam je Pilarovom zaslugom Janko Koharić sačuvao dragocjene Martićeve memoare, mi smo još uviek daleko i od pomisli, da bi mogli tvrditi, kako smo uspjeli nabrojiti sve Pilarove studije i članke. To uostalom ne bi bila ni svrha našeg kratkog prikaza.

Netko je Pilara duhovito nazvao posljednjim hrvatskim bogumilom. To svakako nije učinio bez razloga. On je ne samo dugo vremena bio zaokupljen problematikom hrvatskog bogumilstva, objavivši i svoje studije s toga područja, nego je dapače Baernreiteru izjavio, da izlaz iz težke situacije u Bosni nalazi u prelazu svih triju vjeroizpoviesti na bogumilstvo!

DRAŽEN PANJKOTA:

CESTE U NOĆI

LUTALAC

Jave se skitnici zrikavci u travi,
godi njihova glazba tiha;
nad njima je mjesec kog već nosiš
u dva - tri stiha.
Kraj potoka šumore usamljene vrbe,
trepere akordi lagani,
i misliš: to opet netko sanjivo priča
o tvojoj dragani.

TUGA

Tumaram sam po tuđem kraju,
a sa mnom samoća i težka tuga;
razveselih se kad u sumrak sretoh
jednog dobrog druga.
Osamljen o tebi sam mu samo pričao,
a njemu je suza u oku zablistala;
možda se i on sjetio svoje dragane?
Obojici su nam srca tugom prolistala.

SUZE

Otvoreni prozori djevojkama mirišu,
pod njima vrbe šute;
skitnica sam, koji ih raztužen gleda
kako se žute.
Jesen je. Da spustim dobre oči
možda bih žalost kapao.
Noć. O nitko ne zna da je skitnica
za tobom plakao.

MISAO NA SMRT

Da dođem do tvoga groba,
što se kupa u mjesečevoj svili,
opet bi ko nekad davno
sami bili.
Lego bih kraj tebe i mirno gledo
kako nam mjesečina grobove kupa;
nad nama bi se nagnula stara cipresa
i opet bi bili skupa.

ZLATKO MILKOVIĆ:

O SLOVAČKOJ KNJIŽEVNOSTI

Književnost malih naroda mora se boriti s velikim potežkoćama. Ta književnost imade kao najvećeg svojeg protivnika činjenicu, a ta je: nepoznavanje jezika. Dok veliki narodi imadu svoj jezik razprostranjen čitavim svietom i mogu računati na razumievanje u svietu, dotle se mali narodi moraju boriti s najobičnijim potežkoćama i njihovi pisci, kada pišu svoja djela moraju biti sviestni, da pišu zapravo za jedan maleni krug čitača, a kada se piše samo za jedan određeni krug, onda se piše posve drugačije, nego kada se piše za cieli sviet. I stoga razloga posvema je opravdan prigovor stranih kritičara, da mnoga i premnoga djela malih naroda nisu pisana za šire slojeve stranih naroda i ne nailaze kod njih na razumievanje.

Slovačka književnost je jedna ovakova književnost maloga naroda. Taj narod koji broji tek dva milijuna stanovnika, imade divnu zemlju smještenu podno Tatra, koje s pravom smatraju najljepšim planinama Europe, bori se u svojoj književnosti s takovim potežkoćama. I sve do prije nekoliko godina, kada je još Slovačkom vladao Prag i dok nije imala svoju posebnu državu, nego je bila ovisna o Česima, koji su sa Slovacima postupali poprilici isto tako, kao Srbi s Hrvatima za vrieme Jugoslavije, njene književne značajke nisu mogle doći do izražaja.

Jedino ime, koje je prodrlo preko granica Slovačke bilo je tada u ono vrieme ime Martina Kukučina, poznatog i kod nas Hrvata po svome romanu »Kuća u strani«, kojoj se radnja zbiva na otoku Braču, dakle u Hrvatskoj, gdje je Kukučin proživio najveći dio svojih dana i gdje je i umro, te je tek poslije smrti prevezen mrtav u Slovačku i pokopan na groblju u Turčianskom Svetom Martinu. Kukučin je jedno od najvećih imena slovačke književnosti, ali ime, koje spaja nas Hrvate sa Slovacima, koje nam govori o našoj bratskoj uzajamnosti, koje je isto tako naše, kao i njihovo, jer »Kuća u strani« nije samo jedini takav Kukučinov roman, koji govori o Hrvatima. To je i njegov najveći roman »Majka zove«, koji do sada nažalost još nije preveden na hrvatski jezik.

U današnjoj, suvremenoj slovačkoj književnosti, dakle u doba, kada se pod vlastitom vladom i u vlastitoj državi mogla umjetnost podpunoma razvijati i stvarati ono najbolje što može, slovačka književnost je dobila nekoliko imena, koja su dostojna da pređu granice slovačke države. Oko osamdesetih i devedesetih godina prošloga stoljeća, slovačkom su književnošću uglavnom uz Kukučina vladala dva velika imena, dvie velike individualnosti i to Hurban Vajanský i Pavol Orszagh Hviezdoslav. Oba pjesnici, koji su u svojim pjesmama budili i nacionalnost i podizali duh slovačkoga čovjeka baš za vrieme najteže borbe protiv Madžara i protiv Čeha. »Ponosam sam, što sam Slovak . . .« pjeva Hurban, a Hviezdoslav, koji imade danas prekrasan spomenik u Bratislavi pred samim kazalištem pjeva isto tako pjesme, koje u punom smislu rieči bude narod. Preko romanticizma, preko simbolizma, pa i preko samoga naturalizma dolazi se konačno u današnjim danima, danima slobode i nezavisnosti do književnoga realizma, koji nalazimo ne samo u poeziji, nego još izrazitije u prozi, u pripoviestima i u romanima, koji danas pružaju i stranim čitateljima pravu sliku malenoga slovačkoga čovjeka.

Jedan od najvećih takovih predstavnika današnje slovačke književnosti je svakako Milo Urban, glavni urednik bratislavskih novina »Gardista«. Rodio se 24. kolo-

voza 1904. u seocu Rabčici na Oravi, pa je već za rana pokazivao svoju spisateljsku nadarenost. Svoju školsku izobrazbu svršio je u Trnavi i u Ružomberku, gdje je živio i gdje je pokopan veliki vođa slovačkoga naroda Andrija Hlinka. Kasnije seli on u Bratislavu, gdje živi još i danas. Urban je započeo svoj književni rad s nekoliko novela iz seoskog života, a kasnije se baci na pisanje romana pod utjecajem Kukučinova realizma. Prvi njegov roman, koji je u nastavcima izlazio u »Slovaku« je roman »Sjene«, no najveći svoj umjetnički uspjeh doživio je sa svojom velikom i već na mnoge europske jezike prevedenom trilogijom »Živi bič«, »Magle u osvitku« i »U mrežama«. U tome velebnom djelu izkače sva snaga, sva dinamika ovoga danas najvećega i najznatnijega slovačkoga pisca. Svjetski rat, kao i događaji poslije svjetskoga rata u selu i u gradovima Slovačke našli su svojega najboljega umjetnika i interpretatora u Mili Urbanu. To su djela, koja nam govore o nesumnjivoj nadarenosti slovačkoga naroda, koji je sposoban, da iz svoje sredine izbaci jedno ovakovo ime, kao što je to Urbanovo.

Imade danas u slovačkoj književnosti cieli niz imena književnika, koje se mora spomenuti, ako se želi upoznati snaga njihova pera. To je u prvome redu Josef Hronský, koji je napisao svoj najbolji roman »Josef Mak«, koji je već preveden na hrvatski, kao i »Živi bič« i »U mrežama« Mile Urbana. To je spisateljica Margita Figuli, koja je nezapamćeni uspjeh postigla svojim lirski pisanim romanom »Tri smeđa konja«, koji je također već preveden na hrvatski, samo nije još tiskan. To se djelo smatra danas jednim od najčitanijih djela slovačke književnosti. Moramo spomenuti još i Štefana Gráfa, koji je napisao trilogiju iz prvoga Svjetskoga rata na naturalistički način, Janka Alexýa, koji je ne samo sjajan pisac, nego i isto tako dobar slikar, te je te dvie umjetnosti pomirio u svojoj ličnosti. Tido Gašpar je novelista, koji opisuje more i mornarski život. Andrej Dobrota, mladi slovački književnik, napisao je roman »Mrtva sreća« u kojem opisuje život jedne Zagrebčanke na Tatrama i t. d. Sve su to predstavnici, koji nam govore o usponu slovačkog romana u posljednjih deset, petnaest godina i o velikoj nadarenosti ovoga maloga, ali divnog naroda.

ANTUN MEZDJIĆ: RAD UZ RIEKU

JOSIP CRNOBORI: ŠUMA

MILO URBAN:

PRED DRAŽBOM

Gdje bilo da bilo, ali negdje medju visokim planinama nalazilo se maleno slovačko seoce, a u tome seocu živio je seljak, koji se svojim krstnim imenom zvao Martin. Imao je ženu i diete, kao što već obično seljaci imaju, imao je svoj dom i nešto zemlje, ali kraj svega toga bio je siromašan, jer kamen koji je imao, nije rodio niti toliko, koliko je potrebno najskromnijoj seljačkoj porodici, da se kakotako prehrani. Okretao se kako je znao, radio je što je mogao, a kada ipak nije mogao živjeti, nego samo biedno životariti, tješio se time, da nije on jedini i da i drugi žive takovim životom.

Tomu je seljaku jednoga dana sin pisao iz grada. Šalji novac, ili ću inače morati prekinuti školovanje. No, što se moglo uraditi? U staji su imali još jednu jalovu kravicu i nakon dugih pregovora sa ženom, odluči da je proda, kako bi sin mogao nastaviti nauke. I bili bi učinili tako, ali kada je trebalo poći u grad na sajam, jalovica je oboljela i izdahla.

Posljednja nada bila im je banka. Ne videći drugoga izlaza, pođoše i predbilježiše se na svoj imetak. Izprvice su plaćali mučno, ali bi ipak pomalo i odplatili, da nije došla nerodna godina, koja je pomrsila račune. Ponajprije je došla tuča, koja je uništila jednu polovinu usjeva, a kasnije žega, koja je uništila drugu polovicu. Htjeli ne htjeli morali su prignuti svoje tvrde seljačke šije. Sin se morao vratiti iz škole kući, kamati su u banci rasli i banka je tražila svoj novac. I tako je malo pomalo došlo do toga, da je sve došlo na dražbu.

Što da se radi?

Gospode Bože!

Žena je plakala negdje u kutu, troje malene i preplašene djece stislo se uz nju, a najstariji — đak — koji već znade o čemu se radi, gleda samo i gleda otca, kao da bi ga pitao: »Nano, zaboga, što to radite s nami?!...« Moguće to on niti ne pita, moguće on to sve razumije i bez toga, ali — Ipak on to zna... Te zabrinute oči najstarijega, sakrivene pod visokim čelom, zamagljeno sveđ novim brigama, su najviše težke svima. Vidio je on svašta u životu, nije uzmicao pred ničim, ali te oči on ne može podnieti. Uklanja pogled, odvraća ga, ali te oči uviek idu za njim. Osjeća ih, kako proniču kroz vrata, kroz zid, osjeća, kako mu se vješaju na pleća i pritištu ga kao dva mlinska kamena do zemlje.

Nešto bi mu kazao, ali što? Jednom je progovorio sa ženom, misleći, da će ona moći smanjiti taj teret i govoriti sa sinom, da će u njenoj duši naći razumievanje, suosjećanje. A žena... okrenula se od njega i zatvorila se u svoju komoricu i on je opet ostao sam sa svojom tugom. Moguće nije to kazao onako, kako je morao kazati, no... Tko bi znao upotrebljavati sve rieči, gdje ih treba? Koliko je puta on samo dobro mislio, koliko je puta samo počimao govoriti, ali kada je dovršio, spoznao je i sam, da nije kazao ono, što je kanio reći. Izašlo je to sve nekako drugačije; tudje, tvrdo, neshvatljivo, da se ljutio na samoga sebe i lupio šakom po stolu. Rieči, čim bi ih izgovorio, počele su živjeti same za sebe, počele se grozno obraćati protiv njega samoga, napadati ga, da je morao upravo pobjeći s toga mjesta.

Pobjeći, da, ali pobjeći nije mogao. Pobjegao je napolje, ali kada nije vidio ženu i troje male djece, kada sin — najstariji njegov sin, student — nije gledao na njega, gledala ga je tada ciela kuća, cielo selo. Prozori se pretvarali u oči i on, ako im je okrenuo leđa, osjećao je kako ga gledaju sa svih strana, sa svih polja, pitajući ga: »Martine, zaboga, što to radiš?!«... Pod veče, kada je sunce zapadalo, svi su bili zapaljeni, kao od plača, širom otvoreni i smušeni. Činilo mu se, kao da očekuju odgovor, utjehu, ali... Što da im kaže? Kako da ih utješi kada sam treba najviše utjehe?

Razsrdio se. Što oni žele zapravo od njega? Što je on svemu tome kriv? I poraslo je sve to u njemu. I upravo je htio poći u drvarnicu po drva, kada osjeti strašnu težinu na ledjima. Okrene se — iza pritvorenih vratiju stajao je sin. Moguće je gledao u njega, a moguće i nije, ali njemu je bilo, kao da mu je neko presjekao noge. Podigao je sjekiru sa zemlje, izkočio napolje i izderao se:

— Što zuriš odatle? Zar nemaš drugoga posla?...

A kada bi sin zbunjeno zaklopio oči, okrenuo se i promrmljao sam za sebe:

— Glupan!

Od toga vremena onaj najstariji — student — nije gledao više u njega. Kada bi ušao u izbu, zavrtio se samo, okrenuo se, kao da nešto traži i sklopljenim očima izašao van. Za njim je pošla majka, za majkom djeca, zbunjena, prestrašena, kao pilići i nitko nije gledao u njega. Prozori, otvoreni, gledali su na cestu, a na cesti su prolazila nekakva kola, nekakovi ljudi, ali... To je bilo još gore. Bilo mu je, kao da sve bježi pred njime: žena, djeca, cielo selo. Bilo mu je, kao da se svi boje njega kao zla čovjeka. Nitko nije gledao u njega, a kada bi se koji pogled i zaustavio na njemu, ti su ga pogledi još više zbunili... No to je samo boljelo! Dok bi tako sam sjedio u svojoj komorici, sam kao prst, kada ga nitko ne bi vidio, počeo je razgovarati sa stienama. Počeli su govoriti svi predmeti, počeo je govoriti stol, stolice, kreveti, svetačke slike sa stiena. Počeli su govoriti onim strašnim neizgovorenim riečima, koje ne čujemo ušima, nego svakim komadićem našega tiela. Počeli mu prigovarati, a kada se toga svega nakupilo da mu je sve brujilo u glavi, upitali su svi jednim glasom:

— »Martine, zaboga, što to radiš s nama?!«

Nije odgovorio. Što je mogao odgovoriti na to? Podupro je glavu šakama, stisnuo zube, i tako je sav slomljen sjedio nagnut nad bukovi stol i u očima mu se pojavile suze.

*

Duša siromašnog čovjeka je kao tamni kakav hodnik, a brige to su šišmiši, koji se zimi nasele u njem. Šuljaju se dnom, vješaju se na tramove i vise dolje okrenuti glavama naglavce, da se probude, kada nešto pane medju njih. U težkoj polutami nesretnih duša, u osamljenim hodnicima, koji se propinju iz blatnjava dna, udaraju brige svojim nevidljivim krilima i razlete se, da bi još više pobudile strah, smutnje i tjeskobe.

Nove vode dolaze sa planina. Rieke se pjene u svojim koritima. Grobovi su duboko dolje i u ljudskome životu postoje trenutci, kada nas zovu k sebi. Objesiš remen na stienu da naoštriš britvu i pri tome pomisliš: »Što bi bilo, da se sada na taj remen objesim i da si britvom prerežem žile?...« I sam sebe vidiš s izplažnjenim jezikom, s izkrenutim očima, vidiš kako te nalaze, kako plaču i s grozom te nose

u sobu... Vidiš krv kako ti teče iz žila, vidiš baru vlastite krvi, istu grozu presenećenih ljudi i sam sebi govoriš: »Nije to ništa. Ništa. Pasti će na tebe grude zemlje negdje u kutu groblja, a za mjesec, dva vlastita te žena i vlastita će te djeca zaboraviti...«

Ima u tome malo podsmjeha, ali i neznane, grozne sile. Živiti ne može, ali niti umrieti ne može. Živjeti ti ne daju okolnosti, a umrieti — protiv toga se buni svaka kaplja tople krvi, svaki komadićak živoga tiela... Po selu idu eksekutori, stražar bubnja svaki čas i daje na znanje, da će tu i tu biti nova dražba. Padaju seljaci pod udarcima nemilosrdnih okolnosti, priete nove osude i jednako... Rodi se, prilazi novi sviet, živi i ide — pokolenje za pokolenjem... Živi i ide, ne, valja se; kroz biedu, kroz oskudicu, kroz dražbe, kroz nemilosrdnost okolnosti...

Kuda?

Tko bi znao odgovoriti na to?

A i onda — zašto?

Sve ide svojim vječnim, neprekinutim putem.

Sin — taj najstariji, student — gleda u zemlju. Ugasle su njegove mudre, modre oči, izgubile se pod borama čela. U sumraku, koji se skuplja oko njega bije mlado srdce; za mladim čelom po kome se šuljaju tamne sjene, radjaju i dozrievaju neznane misli, tvrde i odlučne kao ocjel. Nešto se budi u njemu, nešto... Majka plače, djeca se stišću oko nje kao pilenca, ali usred te biede, tih suza, u tim zvucima bubnja, u dovikivanju stražara, kojim javlja novu dražbu, u novim patnjama, rode se nova srdca, susreće se misao s mišlju, da se spoje zajedno i rode novu. O, srdce! Srdce je divni hljeb, divna ustanova... Što ga više njeguješ, više raste, čim ga više mučiš, više nanašaš boli, to više osjeća.

Ne vidi on, što se zbiva u srdcu žene, ne zna što misli sin i oni maleni, ali kada ih vidi kako prestrašeni plaze okolo po kutovima i plaču, osjeća, kako se otvaraju pred njim tajni hrbtovi, ramena, srdca, veliko množtvo srdaca. Samo kada to ne bi vidio!... Pošao bi na kraj svieta, kada sviet ne bi bio neizmjeran; donesao bi im zviezde i postavio ih na prozor, kada bi im time mogao pomoći. Ali što da sada uradi, što da uradi s onim komadom papira, koji mu najavljuje dan dražbe? Sve je to tako malo, glupo, sivo i sve je jednako... Niti prstom ne možeš maknuti! Satovi odkucavaju dielove ure na minute, a ti pod pritiskom tih malenkosti izgaraš, pomalo gineš, raztapaš se kao vosak na suncu.

Duša biednoga čovjeka... Eh, hodnici, vi visoki hodnici!... Vjetrovi duvaju, oluje se valjaju nad vama, da bi se stvorilo mjesto novome suncu i svietlu. Živjeti je težko, a umrieti se ne može, ali tamo, na drugoj strani...

Da.

Dao Bog!

Kako je bilo, tako neka i bude.

*

Kada na nedjelju sjaji sunce, nedjelja postaje širokom kao prazno gumno na koje dolaze djevojke plesati. Svi se poslie podne razbjegnu cestom, svi odlaze i polaze selom.

Podješ i ti, samo da se ide. Selo ostavljamo iza sebe, a cesta nas vodi u polja. Brežuljak pod nogama raste s koraka na korak, ti se pomalo zaduvaš i uzpinješ kao da ideš medju oblake. Dižeš se, a selo se spušta, rasteš, a brige se mienjaju.

Tamo dolje nalazi se kućica s ogradom i u njoj je licitarski cimer, ali to... Vjetrovi gorski polaze oko tebe, polja se šire, sve raste... Uzimaju ti sada dom. Dobro. Odvoze ti sada sav tvoj imetak? Neka!... Stisneš pesnicu i gurneš im još nešto. Neka se zaguše time, beštije!

Netko reče: »Dolaze!«... Idu dvojica. Ruke imaju složene straga, ramena pognuta, kao da nose na njima težki, nevidljivi križ. Četrnaest puta se zaustavljaju i četrnaest puta krenu iznova — četrnaest nevidljivih križnih puteva ostalo je iza njih, četrnaest stanica otisnutih u zemlji.

To je njihova Kalvaria!

Tamo gore, gdje nema ništa osim zraka i oblaka, što se naganjaju po daljinama, tamo gore će sjesti i odahnuti. Visoko podignu koljena, na njih polože bradu i obujme ih rukama skrstivši prste, kao kakovim obručem. Dva suha, zamorena tiela, dva čovjeka sama na briegu... Sjede i gledaju, gledaju i sjede, a tada se jedan od njih ustane i reče:

— Tako, tako...

Trebalo bi govoriti o onome, što je bilo, trebalo bi se porazgovoriti o onome, što tišti dušu. O, trebalo bi... Porazgovoriti o onome svietu dolje s ove visine, o njihovim brigama, o onome, što je bilo i kako bi trebalo biti, a što nije. Stvoriti bi trebalo neki novi sviet, premazati ga širokim, čarobnim bojama, ili ne, zapalit bi ga trebalo, da to svi vide. Dati nove zakone, novu istinu i uklesat ju u kamene ploče, u sva srdca!... Smiluj mi se, Gospode!... Moj dom i moj imetak, moja žena i moja djeca! Tako! Tko će im dati krov nad glavom, tko će ih nahraniti, ako ne ja?

Trebali bi kazati, što su bili, trebalo bi govoriti tri dana i tri noći bez prestanka što nam dušu muči, što ore u njoj duboke brazde. Trebao bi, Gospode Bože, ali...

Kome?

I zašto?

Moguće onome tamo, onome drugome... Janu, Ondreju, Štefanu... Što se to mene tiče. Svi su oni međusobno jednaki. Onaj tamo imade licitarski posao, onaj pak ženu i diete. Bieda ,bolest... Oh, poznajemo mi to vrlo dobro! Biednik biedniku je sličan. Poznaju se oni u dušu, čitaju najtanje misli jedan drugome. I Jano, i Ondrej, i Štefan i — svi: ciela legija momaka, ciela šuma križeva, u kojoj bi se moglo zabluditi. Cieli skup jednakih, momak uz momka, stonogo tielo, ali jedna duša i jedan razum.

Da se govori?

O čemu?

Porazgovorit se mogu ljudi, koji se ne poznavaju. A ovi? Ovi se poznavaju do u srž kosti i od početka svieta. Pa kako da se i ne poznavaju? Jer — jedna sudbina ih je spojila i jednaka bieda ih bije. Kada bi i počeli govoriti o tome, nitko ga ne bi slušao. Govorili bi kao kakovi luđaci sami sebi, govorili bi u prazno.

Satovi odlaze. Satovi se razpadaju u moru minuta. Oni šute. Sjede uvučeni u sebe bez rieči, bez rieči vise na svojim nevidljivim križevima i gledaju u dolinu. Pod njima se nalazi selo, nad njima su oblaci, a na njima komadićki mraka, koji se naganjaju nebom.

Nakon satova šutnje ozva se onaj drugi i reče:

— Istina je, istina!

Podignu svoje glave. Pogledaju dolje, pogledaju gore i... I učini im se, da vise nad velikim bielim jezerom po kome plove komadi biele pjene.

Sa slovačkoga preveo Zlatko Milković

STJEPAN JAKŠEVAC:

ZAPIS NA LIŠĆU

Kad su prsti jutra kucnuli na okno
Tvoja kosa nije,
Mirisala sienom
Tvoje usne nisu
Jagode ni trešnje.
Kad su oči dana vidjele Te bliedu
Šaptao je vjetar
O jeseni ranoj
Pjevale su ptice
O žalosti časa.
Kad je sunce htjelo pomilovat lice
Tvoja tanka sjenka
Pala je po meni
I pogled je dugo
Ostao na zemlji.
Kad pođoh u polje izpisah na lišću
Tvoja kosa nije
Mirisala sienom,
Tvoje usne nisu
Jagode ni trešnje.

Prof. NIKOLA MATIJEVIĆ

»ZORA DALMATINSKA«

BROJ 1. — NA 1. SIEČNJA

1. GODINA — 1844

Pred stotinu godina t. j. 6. studenoga 1843. izišao je u Zadru »Poziv« svim ljubiteljima krasnoga i sladkoga hervatskoga jezika, narodnoga nauka i napridka u kojem ih se obavještava o izlaženju lista »Zore Dalmatinske«, te ih se poziva na predplatu i suradnju u listu. I doista, uz prvi preporodni list Gajevu Danicu, izlazi 1. siečnja 1844. u Zadru prvi broj »Zore Dalmatinske«.

»Zora Dalmatinska« nije samo prvi književni list dalmatinske Hrvatske, već i prvi čisto hrvatski list u ovim stranama uobće, uzevši u obzir, da je »Kraljski Dalmatin« imao više tuđinski no hrvatski značaj, iako je bio pisan djelomično hrvatskim jezikom. U tomu i leži veliko kulturno i političko značenje ove stogodišnjice, kad je hrvatska sredina našega Zadra, nošena preporodnom mišlju, s novim listom pošla uz bok hrvatskih preporoditelja.

Pokretači lista bili su sviestni potežkoća na koje će pri izdavanju nailaziti, ali vođeni narodnom mišlju nesebično su pristupili jednom pionirskom radu, te su kroz pet godina uzdržali list i time prvi utrli puteve čisto hrvatske misli u ovim krajevima.

Prvi urednik lista Ante Kuzmanić, liečnik, inače književno naobražen čovjek u »Pridgovoru« spominje svoje uredničke brige, među kojima na prvom mjestu stoji pitanje pravopisa i jezika uobće. U tim preporodnim književnim nastupima vladalo je najveće previranje mišljenja o pravopisu i jeziku, tako da je svaki naš kraj imao svoj način pisanja, svoje posebno mišljenje i razsuđivanje, pa će se »Zora« spoticati baš na tom području i najteže će mu odoljevati. Njezini urednici imat će podieljena mišljenja o pravopisu, a uz urednike javilo se u listu množtvo zvanih i nezvanih pojedinaca razsuđujući o tim pitanjima. Tako je u »Zori Dalmatinskoj«, a naročito za Kuzmanićeva urednikovanja, prevladavala polemika o jeziku i pravopisu, potisnuvši u stranu druga važna pitanja i različite književne vrste.

Mnogi će u listu uglavnom zauzeti protivno stanovište dotadanjem ustaljenom »organičkom pravopisu«, s kojim su se služili Gaj i njegovi preporoditelji u zagrebačkoj »Danici«. I ta sporna pitanja pravopisa bila su uzrokom, da »Zora Dalmatinska« nije doživjela onaj razvoj i zamah, koji se je u prvom godištu njezina izlaženja mogao po odazivu očekivati.

U spomenutom »Pridgovoru« u pitanju jezika ima Kuzmanić svoje mišljenje, koje se očituje u riečima: »Još niki pripovidaju, da je prosti jezik kukav i pokvaren, te od milinja ga popravljaju i bogate, udarajući na nj svakojaku spravu (prema starom crkvenom jeziku)... Živa je istina, da najveći dio našega jezika još u narodu sakriven ostaje, dakle po njemu triba da ga tražimo... Pribirajmo još i udarajmo uz naše gusle da se pisme od tudjih odlikuju...«

Već u prvom broju »Zore Dalmatinske« javlja se Petar Preradović svojom poznatom pjesmom »Zora puca, bit će dana«:

Polnoch prodje! što me budi
U to doba iz sna moga?
Xice same zaigraše
Na guslami babe moga;
Zaigraše iz tihana;
»Zora puca, biche dana!«

Donosimo doslovce prvu kiticu Preradovićeve pjesme, da se po njoj dobije slika Kuzmanićeva pravopisa. Prve godine izlaženja »Zore« živio je Preradović u Zadru, gdje provodi svoje najradinije dane kao jedan od najrevnijih suradnika lista. To proizlazi iz njegovih pisama Ivanu Kukuljeviću, gdje mu javlja da je »pol-urednik i korektor« lista. (Građa knjiga 1. — »Preradovićeva pisma«). Uz Preradovića surađuju u listu Vjekoslav Babukić, Matija Ban, Mirko Bogović, Andrija Torkvato Brlić, Ignjat Brlić, Janko Drašković, Antun Kazali, August Kaznačić, Šime Ljubić, Orsat Pucić, Ante Starčević, Šime Starčević, Ivan Trnski, Stanko Vraz, Ljudevit Vukotinović i drugi.

Iz spomenutih imena naših tadanjih javnih radnika proizlazi, da je riedko koji od hrvatskih preporoditelja ostao po strani, a da suradnjom nije podupro »Zoru Dalmatinsku«. Od naših jezikoslovaca najviše se u listu ističe Šime Starčević, te Ignjat i Andrija Torkvato Brlić.

Šime Starčević vojuje nesmiljeno protiv Gajeva pravopisa i djelovanja zagrebačkih književnika, te su mu za te napadaje naročito otvorene stranice lista za Kuzmanićeva urednikovanja. Tako on u jednom listu upućenom uredniku Anti Kuzmaniću, a koji je list u »Zori« i objelodanjen, među ostalim piše: »Pervo bi mogao privoljiti, da svi ovi (njegovi) rukopisi meni na oči u vatri izgore, nego da polag spomenutoga rogatoga verstopisa na svitlo izadju«.

Gramatičar Ignjat Brlić nije niti za Gajevo rogato »ě« niti za dubrovačko »ie«, već je za »y«, a zatim za »je«, kao zamjenu za staroslovenski glas »ѣ« (jat).

Njegov sin Andrija Torkvat Brlić zauzimlje se u svojim člancima za fonetiku, a u pitanjima narječja i zamjene ѣ (jat) sliedi Zagrebčane i preporučuje rogato »ě«. Uz pravopisna i jezična pitanja ulazila je u list građa, koja je bila većinom namienjena puku, tako list donosi različite bajke, basne i zagonetke, podsjećajući na gradivo dotadanjih naših kalendara. Nadalje donosi različito štivo s područja bogoslovlja i ćudoređa. Uz pjesme donosila je »Zora« i pripoviedke, prikaze poviestnih događaja, životopise glasovitih ljudi, naročito književnika, narodne
poviestnih događaja, životopise glasovitih ljudi, naročito književnika, narodne
običaje, članke s područja rukotvorstva i poljodjelstva, a uzto i književne preglede i književne oglase.

Svojim sadržajem list je zadovoljavao čitatelje, dok je jezična strana, a naročito pravopisna, nalazila mnogo zamjerke. Književnici s ove strane Velebita zanosno su pozdravljali izlaženje lista. Među takove spada i Ante Starčević, koji se javio u broju od 5. siečnja 1846. s pjesmom »Ličanin Zori Dalmatinskoj« s podpisom A. V. Rastevčić, Žitničanin. U drugom godištu lista prenesen je iz »Danice« Starčevićev članak »Nešto o pirnih običajih u Lici«.

Nakon proglašenja slobode tiska 1848. godine osjetilo se je u »Zori« jasno zastupanje hrvatskog stanovišta, te od tada list donosi više čisto političkih članaka. Naglasuje se uzrok zaostalosti tamošnjeg našeg puka poradi službene prevlasti talijanštine, koja je ostala puku posvema strana, dok su učeniji ljudi na račun tuđinštine zapustili svoj narodni jezik. Osim toga otvoreno je iztaknuto hrvatstvo Dalmacije, a o potrebi njezina sjedinjenja s Hrvatskom u nizu članaka piše Dubrovčanin Matija Ban.

Sam se urednik lista Ante Kuzmanić također obara na talijansku tezu u ovom pitanju.

Početkom godine 1849. osjetila je i »Zora« ponovna ograničenja slobode tiska, pa u njoj prestaju izlaziti članci političkoga značenja, ustupajući sve više mjesto književno-jezikoslovnim pitanjima.

Već se počelo osjećati vrieme absolutizma, te su se ljudi utjecali različitim filoložkim razpravama, kao zamjenu za politička razpravljanja, a to je sve skupa, uz ostale potežkoće, imalo utjecaja i na daljnje izlaženje lista, koji je posvema prestao izlaziti brojem od 25. lipnja 1849.

»Zora Dalmatinska« izlazila je od 1. siečnja 1844. do 25. lipnja 1849., dakle upravo pet i pol godina, i u tome kratkom vremenskom razdoblju promienila je četiri puta urednika.

Prvi urednik lista i njegov pokretač, Ante Kuzmanić, izdaje list (1844.) starim i novim pravopisom. Drugo godište (1845.) uređuje Dubrovčanin August Kaznačić, pomješanim pravopisom, te šarolikijim gradivom, dok u trećem godištu (1846.) preuzima uredničtvo lista Pažanin prof. Nikola Valentić, koji u list uvodi Gajev organički pravopis. Još iste godine, kad je uslied novog pravopisa vidno opao broj predplatnika, izdavači i vlastnici lista, braća Battara, povjeravaju uređivanje prvom uredniku Anti Kuzmaniću. Sada se još većim žarom razpališe jezične polemike, te Šime Starčević ponovno udara sve većom žestinom na pristaše ilirskog pravopisa, nazvavši ih posprdno »Sutlo-Savo-Dravcima«.

Nepoznati pristaša Gajeva pravopisa polemizira s Kuzmanićem u članku »Naš pravopis i Zora Dalmatinska« (Vrazovo »Kolo« knj. 4. [1847.] str. 85.—93.) obarajući se na »razkolničko« lice i duh »Zore« za Kuzmanićeva urednikovanja.

S pitanjem pravopisa i uređivanjem lista uzko je bilo vezano i pitanje broja predplatnika. Odnos tadanje javnosti prema listu najbolje se vidio u broju predplatnika.

Prve godine brojila je »Zora Dalmatinska« prema tiskanom popisu 746 predplatnika. Od toga broja na prvom mjestu stoji svećenički stalež s 240 predplatnika, činovnički 108, vojnički 40, đaci 32, učitelji 31, dok na ostala, većinom nenaznačena zanimanja, odpada 295 predplatnika. U trećem godištu spala je »Zora« na 200 predplatnika.

Tako se je ovaj prvi književni tjednik u Dalmatinskoj Hrvatskoj težko probijao i bio prilično kratka vieka, ali je ipak polučio svoju svrhu. Pa sve te književne i

VLADIMIR FILAKOVAC: MRTVA PRIRODA

OTON GLIHA: ČOVJEK S PIETLOM

jezične osvadnje, sva ta »razsuđivanja« i »protresanja« u listu, bila su dokazom naše živosti u nastojanju oko podizanja i unapređivanja našeg jezika i književnosti, koja se za preporoda osovljavala na svoje vlastite noge.

A činjenica, da je baš u Zadru pred stotinu godina pokrenut čisti hrvatski književni tjednik, kojega je primila čitava Hrvatska, još više dokazuje teritorijalnu političku i kulturnu neotuđivost našega Zadra.

JOSIP ŠTIGLIĆ:

RADOSTI

To su prozirni, plavi mjehuri sapunice
kojima se diete igra, a da ne zna
zašto im je rumeno i nasmijano lice
tako prozirno, nježno i kratkotrajno
ko časovi sreće iz dalekog sna.
To je uvelo bliedo sjećanje
na doba, kad sam gradio kućice na žalu
i nisam čekao, kao sada, dane
kada ću primiti zaslužbu malu.
To je doba, kad sam se igrao
Na livadi vojnika il u toploj sobi
gradio oltare.
U proljeće rano ljubičice brao
i nosio ih majci na groblje
pored crkve stare.
O, gdje ste sad časi slobode i radosti!
Leptiri, slavuji što skladate u lugu
pjesmu o sreći i mladosti!? . . .
Zar se nikad vratit neće više
Oblaci meki što miluju zlatom
protkanu dugu
iza tople, ljetne
kiše . . .

NADA KESTERČANEK:

SUZA

Danas su sve ulice zaplakane. Na strehe i krovove spustio se sivi pokrivač magle, a ceste su blatne i zgnječene. Kiša pljušti i stvara kolutove u lokvama. Vlaga prolazi kroz cipele i kapute, pa se uvlači do srži kostiju.

Polagano gazi na sred ceste po najvećem blatu postariji seljak i vodi junicu svezanu za rogove na klaonicu. Ona je spustila glavu nešto dublje nego obično, kao da se plaši pogledati ljudima u oči. Njen je hod bezvoljan i spor, premda se opaža da poznaje i obiestan skok. Njeno blago, plavo oko, puno je žalosti i tajne gorčine. Sjajno i veliko, kao da je stakleno, zagledalo se tupo u blato izpred sebe.

Pod okom se naglo zaustavila suza, kao da se boji pasti u blatni zaborav. U njoj se sjaji sva prošlost, koja se nikad ne će vratiti i sve čežnje, koje se nikad ne će obistiniti.

... kao mekani sag, prelievaju se u njoj zeleni, prostrani lugovi rodnog kraja, na svježim pašnjacima sunčaju se sjećanja, kao sočna lelujava djetelina. Drveće šumice, koja se stisla uz livadu skriva u svojim bogatim krošnjama ptičja gniezda i nedozrele žirove. Razkošno dieli ono svoj hlad i zaklon pred ljetnom žegom i nesnosnim muhama. U njegovim se granama odmarao zdravi miris siena i zaljubljeni zvuk pastirskih frula.

A večerom, kad se sva stada vraćaju u svoju staju, krvavo je sunce posljednji put poljubilo snježni vrhunac dalekog brda. Kad je ona ušla u staju, počeo se već mrak šuljati iz kutova, a mjesec je zasjao srebren i sablastan. Legla je i preživala, misleći na crnog susjedovog bika i na male teliće, koji će jednog dana ovako kraj nje ležati.

... i suza se odskliznula s oka, pa kapnula dolje. Slika se prošlosti utopila u blatu sadašnjosti. Niemo i bez odpora koraca junica ususret klaonici.

Suza je dala posljednji čar njenom oku i ono je ljepše i tužnije nego ikad.

Prof. VINKO NIKOLIĆ:

KNJIGA U NACIONALNOM ODGOJU HRVATSKE MLADEŽI

Duša mlada čovjeka je kao glina, koju se može lako i svakako oblikovati. Ona je grubi kamen, odvaljen od pećine, i od njega se može stvoriti ljepota, ali i rugoba. Ne može se, istina, kod toga niekati ni utjecaj naslieđenih osobina i rasnih značajki, ali svejedno se može uztvrditi, da je odgoj skoro svemoćan.

Zbog toga odgoju mladeži uviek se davalo veliko značenje. Znalo se, da ono, što se u mladeži uzgoji, da će se imati u odraslim ljudima; što se posije u mlade duše, da će se ubrati u zrelim ličnostima; što se učini od učenika, da će se imati u činovniku svih vrsta i stupnjeva. Zato se mladež mora odgajati.

Razni su ciljevi odgoja, prema potrebama družtva. Jedan je od prvih: stvoriti čovjeka ukorienjena i srasla s grudom rođene zemlje. Velik i težak cilj. Čovjek već naslieđenim porivom i glasom krvi predaka osjeća s domovinom, ali slučajevi odnarođivanja dokazom su, da to nije dosta, i da se mlade ljude s tom utjehom ne smije prepustiti same sebi, a još manje kojekomu. Pogotovu danas, kad nisu dosta mlakonje, koje će se samo nazivati imenom svoga naroda, nego borci, koji će svoju narodnost izpoviedati u svakom trenutku, i biti spremni posvjedočiti je u svim prilikama. Zbog toga i odgoj današnje mladeži mora biti postavljen na čvrste temelje, usmjeren snažnom rukom, kako bi ta nova mladež bila duboko prožeta idealima svoga naroda, pa makar u odbrani i očuvanju tih ideala morala i umirati. U tome je smisao naših današnjih napora i pregnuća u odgoju nove hrvatske mladeži, koja mora biti dorasla i najtežim zadatcima, koje bi sutrašnjica mogla postaviti pred naš narodni život.

Razna su sredstva odgoja. Među ovima, knjiga nije na posljednjem mjestu. Pače, moglo bi se reći, da je među prvima.

Utjecaj knjige je ogroman. Čitatelj, nagnut nad knjigom, i neosjetno upija piščeve misli i nazore, živi život njegovih osoba, postaje dio zbivanja, uvezana u omote knjige. Odatle dobar i loš utjecaj knjige. Posebno na mlada čovjeka, za kojega se znade, da mu je neka knjiga znala podpuno odrediti smjer života, da je on često i u snu i u javi živio s njom.

Zato je naša dužnost hrvatskoj mladeži dati u ruke dobru knjigu. Jer nam ne može biti svejedno, kako naša mladež osjeća, misli i radi.

Hrvatska je knjiga uviek vršila velik utjecaj na hrvatski narod. Možemo reći, da je ona bila uviek u najužoj svezi s narodnim životom, da je ona s pregnućima na drugim područjima uviek uzporedo išla. Ona je podpomagala borbu svoga naroda. Hrvatska je knjiga uviek bila odraz hrvatskih narodnih prilika. To znači, da ćemo u njoj naći najbolju i najvjerniju poviest svoga naroda. Zato je hrvatska knjiga uviek bila najbolji nacionalni odgojitelj hrvatskog naroda, učitelj naše mladeži.

U našoj će književnosti hrvatska mladež moći upoznat i borbu svoga naroda. U njoj će joj kao u mimohodu proći skoro svi naši veliki pisci, i kao na pozornici pred njenim će se duševnim očima odigrati svi značajniji događaji naše prošlosti. Upoznat će hrvatska mladež sve veliko u svome narodu, ponovno proživjeti radostne zanose i pobjede i izplakati sva mučenička padanja pod teretom narod-

noga križa. U jednu rieč, hrvatska će mladež u hrvatskoj književnosti naći čitav narodni život, pa će, upoznavši ga, spoznati, kako je skupo i krvavo plaćena narodna sloboda. Tada će tu slobodu mladež sve više cieniti, narod i domovinu jače uzvoljeti. Njihova mlada srdca, obilazeći u duhu izvore narodnih ideala, crpst će nove snage, da ono, što su heroji i borci izvojevali, umjetnici stvorili, umnici i znanstvenici smislili, ne samo čuvaju, nego i unapriede, povećaju ,usavrše, kako bi taj novi naraštaj narodnom razvoju pridonio što veličajniji doprinos.

Tu povezanost narodnog života i naše književnosti možemo pratiti od prvih njenih početaka pa do danas. Mi ćemo se sjetiti samo onih najkrupnijih književnika i njihovih djela, kako bi vidjeli, da je od presudne važnosti hrvatskoj mladeži pružiti hrvatsku nacionalnu književnost, jer će ona izvršiti upravo ogromni utjecaj u njenom odgoju. U tim će djelima oni jasno vidjeti, da je hrvatska narodna borba uviek nalazila živa odjeka u hrvatskim književnim djelima, ujedno, da su ova djela, nadahnuta od naroda, istome narodu u postotcima uzvraćala, odgajajući nove naraštaje na uzorima predaka.

Marulićeva »Judita« (1521.) je prvo djelo hrvatske umjetne književnosti. U njoj može hrvatska mladež spoznati, kako i slaba žena može pomoći svome narodu u njegovoj borbi, samo ako ga iskreno voli. Nacionalnu ljubav bude i Zoranićeve »Planine« (1536.) i Barakovićeva »Vila Slovinka« (1613.) U književnom stvaranju toga vremena mora se spomenuti djela velikog Dubrovčanina Ivana Gundulića »Osman« i »Dubravka« (1627.). On je ta djela, posebno »Osmana«, spjevao zato, da, poput Marulića, dade podstreha svom narodu u borbi za slobodu. Gundulićeva pastirska igra »Dubravka« je hvalospjev slobodi. Sloboda je najveća vrjednota; ne može se ničim naplatiti, zato je treba i ljudskim životima braniti. I Lucićeva »Robinja« je izsječak hrvatske narodne borbe. Petar Zrinski, prevodeći djelo svoga brata Nikole (»Adrianskoga mora sirena«, 1660.), htio je svojim Krajišnicima dati uzor junačtva. To isto radi i Minčetić »Trublja slovinska« (1665.).

Filip Grabovac svoje rodoljubno djelo (»Cvit razgovora«, 1747.) plaća vlastitim životom, i tako postaje svietlim primjerom, kako i književnik mora uz korak sa svojim narodom, čak i uz Golgotu. I njegov nasljednik, Kačić, pjeva svoju pjesmaricu (»Razgovor ugodni«,1756.), da bi svoj narod upoznao s velikim predcima i njihovim junačkim djelima, da im time budi narodni ponos. Ovdje ćemo spomenuti T. Brezovačkoga i Pavla Vitezovića, koji su probuđenu hrvatsku sviest prenieli u svoja djela, pa su za svoje suvremenike prvi vjestnici narodne slobode, svjetionici u oluji tuđinštine.

Hrvatski narodni preporod, poznat pod krivim imenom »Ilirskog pokreta«, je upravo uzoran primjer tiesne suradnje hrvatske književnosti s narodnim životom. Politika i književnost su jedno. Svi su politički radnici smatrali svojom dužnošću spjevat koju davoriju ili krasnoslovku, da bude narod, da jačaju njegovu nacionalnu sviest. Isto tako, najlirskijeg pjesnika među preporoditeljima, Stanka Vraza, nalazimo i na straži narodne garde. Sigurno je, da se književnosti mora zahvaliti veliki i brzi zamah buđenja nacionalne sviesti. Tu ujedno vidimo, kako su tadašnji Hrvati dobro shvatili, da je u stanovitim prilikama rad na političkom području najvažniji. Jer, ako se upropaste politički uspjesi, uništeni su i napori na svim drugim područjima.

Među preporoditeljima posebno iztičemo Štoosa, Mihanovića i Gaja. Pavao Štoos u »Kipu domovine« (1831.) prikazuje crno stanje našega naroda, ali naslućuju se već obrisi skore zore. Gaj svojom budnicom »Još Hrvatska nij propala« (1832.)

postavlja program tadašnjoj mladeži, i ona, predvođena njom kao borbenom zastavom, pjeva u manifestacijama i nasrće u demonstracije. Antun Mihanović je u pjesmi »Hrvatska domovina« (1835.) dao svome narodu njegovu svetu pjesmu, divnu i dragu himnu. Ova velika pjesma malog pjesnika izrazila je sve bitno za hrvatsku zemlju i čovjeka, zato je i pobiedila mnoge druge pjesme, premda spjevane za tu nakanu. Ove tri pjesme jesu međašnjici ne samo tadašnje hrvatske književnosti, nego i politike.

Vukotinović-Rakovčevu zbirku »Pesme domorodne« (1842.) prigrliše svi Hrvati, moleći iz nje, kao iz molitvenika, pobožnu molitvu za sreću drage domovine. Ni djela A. Njemčića, D. Demetra i M. Bogovića nisu bez značenja.

Ivan Mažuranić u svom je sjajnom eposu »Smrt Smail-age Čengića« (1846.) prikazao teret, koji je naš »barbarski« narod ponio za kulturnu Europu. Ona je spavala, dok su naši predci ginuli za nju.

Velika pojava hrvatskog pjesnika Petra Preradovića privlačiv je primjer pjesnikove službe narodu. Rođenjem pravoslavac, odgojem odnarođen, vraća se pokajnom dušom putnika majci domovini, pa joj pjeva žarki »Pozdrav domovini«. Navješta zoru, koja će doskora svanuti (»Zora puca, bit će dana«, 1844.). Njegov »Putnik« postade simbolom lutalačtva tuđinom, ali i privlačive snage grude rođene, koja razkajanu djecu uviek prima na svoje krilo, da im dade ili blagoslovljen život ili vječni pokoj.

Među hrvatskim književnicima izdiže se veliki lik Augusta Šenoe. On je odgojio čitave hrvatske naraštaje. U svojim djelima oživio je prošlost svoga naroda, posebno njegovog glavnog grada Zagreba. Šenoa je u Zagrebu udahnuo dušu, stvorio pojam glavnog grada. U tome je velika Šenoina zasluga, jer je Zagreb postao središnja privlačna snaga za čitavu Hrvatsku. Osim njegovih velikih poviestnih romana i Šenoine su pjesme vrlo značajne. U »Klevetnicima Hrvatske« ogorčen je na neprijatelja, u pjesmi »Budi svoj« kliče i pojedincu i narodu, da ide ravnim putem, stazom časti i snage, narodnog ponosa i značaja. Tomić je dopunio Šenoino književno i nacionalno djelo.

Istranin Eugen Kumičić sa svojim poviestnim romanima »Urota« (1892.) učinio je na buđenju nacionalne sviesti više nego mnogo rječitih političara. Njegova djela o Istri upoznala su nas s njenom nacionalnom borbom, ujedno produbli naš osjećaj za nju, kao i ljubav za ono najljepše more, koje plâče njezine strme obale.

I Gjalski je nosilac te nacionalne sviesti u književnosti. On u mnogim svojim djelima obrađuje poviestno zbivanje, oživljujući likove i djela blizke »ilirske« prošlosti. Djela o Hrvatskom Zagorju nadahnula je njegova duboka i iskrena ljubav za rođeni kraj. Njegova djela »Na rođenoj grudi« (1890.) i druga, njeguju i danas našu ljubav za taj dragi pitomi kraj.

Imademo čitav niz naših hrvatskih pjesnika, nosioca žive i borbene nacionalne sviesti. Oni su buditelji svoga naroda, učitelji rodoljubnog zanosa i vjere u slobodu naroda. Među ovima na prvom mjestu spominjemo A. Harambašića. On sa svojim mnogobrojnim pjesmama, plodovima nadahnuća ili političkih potreba, imade ogromne nacionalne zasluge. Među ostalim knjigama, posebnu pažnju zaslužuju »Slobodarke« (1883.). Drugi hrvatski pjesnik, S. S. Kranjčević, orao našeg pjesničtva, spjevao je krasnih rodoljubnih pjesama (Moj život, Zavjet i dr.). Te pjesme njeguju najintimniji, prisni osjećaj prema najdražoj grudi zemlje na svietu, Domovini. Spomenut ćemo još samo Đ. Arnolda (krasna pjesma »Domovina«), A. Tresić-Pavičića

i R. Katalinića-Jeretova. Sva tri ova pjesnika iskreno su voljeli Domovinu, njoj posvetili tople misli i iskrene osjećaje, pa su njihove pjesme ogrijale mnoge duše svetim domovinskim čuvstvom.

Posebno mjesto među ovim pjesnicima imadu D. Domjanić i Vl. Nazor. Domjanić, pjesnik pjesme »U rudniku«, osobito je njegovao ljubav za dragi kajkavski kraj. Pjesme Vl. Nazora (»Hrvatski kraljevi«, 1912.) nosile su nacionalnu borbu posljednja dva desetljeća. One su budile narodni ponos, da smo porod vuka i arslana, i spoznaju, da je »Zvonimirova lađa«, makar bijena, makar na piesku, ali da je ipak tu. Uza nj treba staviti A. G. Matoša, pjesnika snažnih pjesama, proćućenih i toplih. On je ljubav domovinsku nosio kao svetinju kroz svoj život. Njegovo srdce potresno je progovorilo, srdce starinsko i gričko, srdce plemenito, kojega dok bude, bit će i Hrvatske. Još ćemo spomenuti M. Ogrizovića i M. Nehajeva. Ogrizović je svoje stvaranje podpuno stavio u službu svoga naroda. M. Nehajev je stvorio uzorno književno djelo (Vuci, 1928.), koje je snažnim svietlom obasjalo veliku pojavu Vuka Frankopana. I njegova »Rakovica« (1932.) sjajno je ocrtala heroja Eugena Kvaternika.

Tako smo došli do naše današnje književnosti. Ne možemo se ovdje upustiti u pojedinosti. Temeljno obilježje suvremenoj književnosti daje M. Budak. Njegovo »Ognjište« (1938.) je simbolika Domovine, mada nema ni jedne rieči otvorene politike. Njegova Anera je čuvarica i odbrana vječnih i neugasivih hrvatskih ognjišta. Ona predstavlja Hrvatsku. Taj nas je roman u doba svoga izlazka razdielio u dva svieta: za i protiv Ognjišta. To je djelo oko sebe okupilo sve naše nacionalne snage. Političar Budak morao je šutjeli, ali književnik je vikao, okupljajući svoj narod.

Ognjište se mora očuvati neokaljano i neuništivo; mora oganj na njemu ostati neugasiv, pa makar, poput Anere, sami poginuli, prije se pobrinuvši za novi naraštaj, kojemu će Ognjište, natopljeno krvlju predaka, uviek biti sveto.

U očuvanju Ognjišta nalazimo i najdublji, jedini smisao naših napora i pregnuća, da novu mladež odgojimo hrvatski, borbeno i neustrašivo hrvatski, nacionalistički do pregaranja, do smrti; da ta mladež zavoli Ognjište iznad svega, spremna za svetost Ognjišta — simboliku Hrvatske — pridonieti svaku žrtvu, da u njihovim srdcima gore neugasivi plamenovi, upaljeni za zajedničko i vječno ognjište — Hrvatsku.

Na takvim će djelima — da ne spominjemo ostala — hrvatska mladež upoznati i slavnu i častnu i krvavu prošlost svoga naroda. Nju će zavoljeti svim žarom svojih mladih srdaca, osjećat će je nedjeljivim dielom svoga bića, najdražom snagom svoje zanosne duše. Odgojena na hrvatskim nacionalnim djelima od Marulićeve »Judite« (1521.) do Budakova »Ognjišta« (1938.), mladež će vjerno i samopriegorno, častno i vitežki služiti Domovini. U tome su najveći zadatci današnjeg odgoja novog Poglavnikovog naraštaja. U tome je najsvetija dužnost i najčišća ljepota našeg života: uputiti novu hrvatsku mladež u službu Domovine.

ALIJA KOPČIĆ:

HRVATSKA ALJAMIADO KNJIŽEVNOST

Turskim zauzećem Bosne i Hercegovine 1463., odnosno 1482. godine, došle su ove dvie hrvatske zemlje pod snažan utjecaj Iztoka. Daljnjim prodiranjem Osmanlija širio se iztočni kulturni upliv i u ostale hrvatske krajeve, negdje u jačoj, a negdje u slabijoj mjeri (Slavonija, Lika, Dalmacija). Na taj se način naša narodna kultura oblikovala ne samo uz pomoć zapadnjačkih već i iztočnjačkih kulturnih primjesa. Posve je razumljivo, da je val iztočne kulture zahvatio u prvom redu Hrvate muslimane, koje je s otomanskim zavojevačima vezala zajednička vjera, ali se ne može tvrditi, da je ostalo naše pučanstvo bilo izvan dohvata djelovanja turske kulture i uljudbe. Još je u XVIII. stoljeću, dugo vremena nakon prestanka turskog gospodstva, hrvatski književnik Matija Reljković nailazio u Slavoniji »turske skule« i borio se protiv njih u »Satiru«. Makar redovito kod Reljkovića se nije stvarno radilo ni o kakvim »turskim skulama«, nego o čisto hrvatskim narodnim običajima, ovo spominjanje turskih ostataka u ovome dielu Hrvatske najbolje pokazuje, da su i naši ljudi u Slavoniji bili sviestni velikog utjecaja, koji su ostavili Turci u krajevima do kojih su doprli. A što onda da kažemo za Bosnu i Hercegovinu, u kojoj su Turci vladali 500 godina, sve do 1878.!

Posve je s toga razumljivo, da se prosviećenost u Bosni i Hercegovini širila najviše preko knjiga, pisanih iztočnim jezicima, u našem slučaju turskom, arabskom i perzijskom, kao što se slično događalo i u našim pretežno zapadnjačkim krajevima, u koje je prodirala latinska njemačka i talijanska knjiga. Što više, kao jezik obrazovanih krugova vriedio je kod katoličkog diela Hrvata latinski, pa i njemački, dok je kod muslimanskog diela hrvatskog naroda zauzimao arabski, turski i perzijski jezik ono isto mjesto koje spomenuti zapadni jezici kod katoličkih Hrvata. Pa kao što je bilo dosta Hrvata koji su pisali latinski, njemački i talijanski, tako je velik broj Hrvata ostavio svoje umotvore i na arabskom, turskom i perzijskom jeziku. Ova pojava je za ono doba u toliko razumljivija, ako se uvaži, da su se naši ljudi, u obrazovanom svietu mogli jedino afirmirati preko spisa na latinskom, talijanskom i njemačkom, odnosno arabskom, turskom i perzijskom jeziku. Jedan naš Ruđer Bošković ne bi nikada ni izdaleka stekao onu slavu koju ima, da je svoje razprave tada pisao recimo hrvatskim jezikom.

Naša zadaća u ovoj prilici ne bi bila, da dajemo prikaz književnog i znanstvenog stvaralačtva naših ljudi na starim jezicima. Čitaoce radije upozorujemo, što se muslimana Hrvata tiče na studije s toga područja iz pera dra Safvet bega Bašagića (»Bošnjaci i Hercegovci u islamskoj književnosti«) ili Hadži Mehmeda Handžića (»Književni rad bosansko- hercegovačkih muslimana«), iz kojih se možemo upoznati sa veoma bujnim duhovnim životom, u kome su nekoć živjeli hrvatski muslimani. U tim je studijama izneseno nekoliko stotina imena iz redova Hrvata muslimana, koji se iztakoše bilo kao pjesnici bilo pak kao znanstveni radnici ne samo na polju teologije, nego i historije, filozofije ,prava, filologije ,zemljopisa, prirodopisa i medicine. Imena Derviš-paše Bajezidovića, Nerkesije (1592.—1632.), Safita Užičanina (umro 1712.) i Arif Hikmet bega Rizvanbegovića-Stočevića zauzimaju ugledna mjesta u turskom pjesničkom Parnasu, dok se naš recimo Sudi ubraja u najbolje interpretatore perzijskih klasika. Na znanstvenom polju ima također liep broj Hrvata-spisatelja, koji su obćenito poznati u čitavu islamskom svietu. Među njima spominjemo samo

dvojicu, i to Hasana Kafiju iz Prusca (1544.—1616.) i Mustafu Ljubavića-Šeh Juju iz Mostara (1651.—1707.), koji pronieše slavu hrvatskom imenu u čitav islamski sviet.

Postavlja se sada pitanje, da li su naši muslimani, analogno Hrvatima katolicima ,u prošlim stoljećima pisali i na svome narodnom hrvatskom jeziku? Na to možemo jestno odgovoriti, a dokaz je tomu postojanje t. zv. hrvatske aljamiado (čitaj aldžamiado) književnosti.

U prvom redu da objasnimo izraz »aljamiado«. Sama rieč je arabsko-španjolskog podrietla. Vuče korien od arabske rieči »al-adžamijje«, koja znači strani, nearabski. Tim se izrazom označavalo pisanje arabskim pismom, a nekim nearabskim jezikom. u ovom slučaju španjolski. Naime Španjolci su za arabskog gospodstva pisali osim arabskim i svojim narodnim španjolskim jezikom, ali uviek arabskim pismom. Razširenost arabskog pisma mnogo je obsežnija od razširenosti arabskog jezika, tako da još i danas mnogi nearabski narodi pišu arabskim pismom, kao što je to slučaj s Turcima, Perzijancima, Indijcima, Čerkezima, Kurdima, Berberima i mnogim drugim narodima. Tako su i Hrvati, došavši jednim svojim dobrim dielom u najuži dodir s islamom, usvojili pisanje arabskim pismom a svojim narodnim jezikom.

Na taj je način došlo i do književnosti, pisane hrvatskim jezikom a arabskim pismom, koju označujemo izrazom aljamiado književnost. Ta književnost u mnogome pogledu daleko zaostaje za književnim i naučnim radom muslimana Hrvata na islamskim jezicima (turski, arabski, perzijski), ali je i unatoč tomu zaslužila našu pozornost. Dok su književnici i naučni radnici na islamskim jezicima pisali za uzak krug obrazovanih ljudi, pjesnici koji su pjevali na hrvatskom pišu za široke slojeve narodne. Narod je te umotvore zdušno prihvatio, tako da je većina pjesama iz naše aljamiado književnosti stekla ogromnu popularnost sve do dana današnjega. Te pjesme široki su slojevi učili napamet i prepisivali. Kada su se počele tiskati, njihova je potražnja bila upravo nevjerojatno velika. Na desetke hiljada primjeraka bile su pojedine pjesme otisnute i u narodu upravo razgrabljene. Jedno vrieme, dok još pismenost latinicom među muslimanima nije bila dovoljno proširena, arabskim su se pismom, a hrvatskim jezikom tiskale i mnoge knjige u prozi, dapače na taj su način u Sarajevu nekoć izlazila i tri časopisa te godišnjak.

Naša se aljamiado književnost javlja u jačoj mjeri nekako u isto doba kad slava hrvatskim spisatelja na islamskim jezicima počinje tamniti. Istodobno kad hrvatsko pjesništvo u Dalmaciji, posebno Dubrovniku, doživljuje svoje zlatno doba, i orientalna književnost Hrvata muslimana postiže svoju kulminacionu točku uzpona. To je bilo, kao što znamo, u XVII. stoljeću.

Za hrvatsku aljamiado književnost može se međutim s punim pravom utvrditi, da nipošto ne zaostaje u kvalitativnom pogledu za književnim radom Hrvata katolika u Bosni. Dok je katolička bosanska književnost skoro izključivo crkvenog značaja, to književnost muslimana na hrvatskom jeziku uz pobožne pjesme (ilahije) obrađuje i kaside (poučne pjesme), nazhare (predstavke u stilu o svojedobnim prilikama u pojedinom kraju ili čitavoj Bosni), ljubavne motive i t. d. Zanimljivo je spomenuti, da su muslimanski katolički književnici stvarali posve odvojeno, tako da pače jedni za druge nisu ni znali. Tako hrvatski muslimanski pjesnik Muhamed Hevaji Uskufi tvrdi u predgovoru svoga 1631. napisanog tursko-hrvatskog rječnika, da prije njega nije ništa napisano na bosanskom (t. j. hrvatskom) jeziku, premda je još prije 20 godina u Veneciji izdato djelo Matije Divkovića († 1631.) »Nauk krstianski«. Isto tako ni Stjepan Margitić nema pojma o književnim pokušajima kod muslimana, kada u svojoj »Izpoviedi krstianska«, tiskanoj 1704. govori o jezičnim,, družtvovnim i kulturnim prilikama Bosne.

Ono što će između ostalog privući našu pozornost hrvatskoj aljamiado književnosti jest i njezin bosanski, zapravo islamski kolorit. Jedna međutim odbojna strana ove književnosti sastoji se u tome, što su ove pjesme u velikoj mjeri izšarane turcizmima, koji ih čine čestoput nerazumljivim. Dakako, da se ova tvrdnja ne može generalno primieniti, pošto ima liep broj pjesama, koje nas svojom jezičnom čistoćom upravo osvajaju. Mi ćemo primjera radi navesti jednu takvu pjesmu, ne samo zbog njezine jezične strane, nego i inače da bi imali što jasniji uvid u ovaj dio hrvatskog kulturnog stvaranja. Pjesma je ljubavnog značaja, potječe po svoj prilici iz godine 1756., a pisac joj je nepoznat. Doslovice glasi:

Nuto moje, čuda, i ljute nevolje,
Odkad tebe nisam, gospo, vidio.
Nije meni suze ronit po volju,
Jere tebe nisam, zlato, vidio.

Tko me vidi svak se čudi i ruga,
— Da ti nađeš Gospodina od Boga! —
Ovo mi je indi (?) vila i druga.
Odkad tebe nisam srdce vidio.

Ja se molim svim anđelima i Bogu
Da pokloni tebe meni nebogu,
Ja se ni sad nasmijat ne mogu,
Odkad tebe nisam srce vidio.

Vol'jo bih se svojom dušom raztati,
Neg bez tebe, gospodino (?), ostati,
Mislio sam, hoću li te zastati
Odkad tebe nisam, gospo, vidio.

Gospodar(ice), razberi mi nevolju,
Da se drugom, ja kod tebe ne molju,
Od žalosti hoću da se zakolju,
Odkad tebe nisam, zlato, vidio.

Svudi li ću ja nevoljan plakati,
A ti ne ćeš nigdi na me gledati,
Od žalosti srce hoće puknuti,
Odkad tebe nisam, dušo, vidio.

Značajno je spomenuti, da se hrvatska aljamiado književnost prvi put javlja izvan Bosne. Njezin predstavnik jest neki poturčeni Erdeljac, imenom Mehmed, koji je u godini 1588.-89. spjevao jednu pjesmu ljubavnog značaja. Naslov joj je »Chirvat türkisi — Hrvatska pjesma«.

Prvi Bosanac, koji je hrvatski pjevao i to bilježio arabskim pismom bio je Hlevnjak Hadži Jusuf sin Muhamedov, od koga se sačuvale dvie predstavke u stihu iz dvadesetih godina XVIII. vieka. On je poznatiji kao auktor jednog na turskom jeziku pisanog putopisa na Meku, i u kome ,usput budi rečeno, upotrebljava narodne nazive za mjesece (siečanj, veljača, ožujak i t. d.). Hrvatske su mu pjesme skoro bez ikakove književne vriednosti. U stihovima je grub, moglo bi se reći i drastičan.

S imenom Muhameda Hevaji Uskufije iz okolice Tuzle povezani su u pravom smislu rieči početci naše aljamiado književnosti. Najzaslužniji je kao pisac tursko-hrvatskog rječnika iz 1631., koji je zapravo najstariji rječnik hrvatskog književnog jezika, uobće (ne uzimajući ovdje u obzir Habdelićev čakavski rječnik), stariji skoro dva desetljeća od Mikaljina, za koji se pogrešno uzimalo, da je prvi rječnik današnjeg našeg književnog govora. Hevaji, izpuštajući ovaj put iz vida njegov rad na turskom, ostavio je nekoliko hrvatskih pjesama,spjevanih 1651. god. On je auktor i jedn e manje poznate ljubavne pjesme.

U XVII. stoljeću živio je i djelovao i Sarajlija Hasan Kaimi, autor dviju hrvatskih pjesama, jedne protiv Mletčana, a druge protiv pušenja duhana. Pjesme su mu bez veće književne vriednosti, ali je za to simpatičan kao narodni tribun, iz doba kada je u Sarajevu harala glad i kada se odlučno stavio na čelo pobunjenoj sirotinji.

Uskoro iza Kaimije javlja se i anonimni pisac u narodu još i danas razširenog »Duvanjskog arizuhala«, u kome se prikazuju težke prilike, koje su u piščevo doba vladale.

U XVIII. vieku poznat je kao pjesnik između ostalih Mula Mustafa Bašeskija iz Sarajeva, pisac čuvenog Ljetopisa, iz koga se autor ukazuje kao tumač težnja širokih slojeva Sarajeva, kao protivnik nasilja i zaštitnik kršćana. Bašeskija je prvi Bosanac, koji je sačuvao od zaboravi i nekoliko narodnih pjesama.

Neki Grbić, o kome nam nedostaju podrobniji podatci, ostavio je iza sebe jednu oveću šaljivu pjesmu, koja još nije objavljena.

Dalje, spomenut ćemo između predstavnika hrvatske aljamiado književnosti, Šejh Abdulvehal Ilhamiju, najplodnijeg pjesnika u ovome nizu, kojeg je pogubio 1822. zloglasni Dželal-paša. Ilhamija je, kao i Kaimija, buntovnik, što je dolazilo do izražaja i u njegovim pjesmama. Jedna je između njih bila navodno uzrokom, da je lišen života.

Zanimljiva je pojava i neki Fejzo softa iz Travnika, koji je izpjevao svojoj dragoj Fati, učeći je abecedi, uz svako slovo po jednu kiticu. Tako kod arabskog slova »zel« Fejzo pjeva:

»Zel je Fate kriva kvaka,
Na glavi mu 'krugla kapa —
Ti si moja medna patka,
I pod perjem ti si slatka.

Ili da navedemo njegove stihove kod slova »Mim«:

»Mim je sličan punoglavcu,
A čemu je Fata slična?
U kosi joj sadžmakovi,
Viš gjulova crne oči,
Tamo dragi kamenovi,
Iz njih biju plamenovi
Kuda sižu sve izprže.

U hrvatskoj aljamiado književnosti zauzima posebno mjesto i jedna djevojka, Umihana Čuvidina iz Sarajeva, od koje su poznate tri pjesme iz početka prošloga vieka. Ona je pjevala podpuno pod utjecajem našeg narodnog pjesničtva. Bila je zaljubljena u nekog Muju Čandži bajraktara, koji je poginuo, a ona mu ostala do smrti vjerna, posvetivši mu nekoliko veoma osjećajnih pjesama.

Iz XIX. stoljeća spomenut ćemo dvojicu između ostalih naših pjesnika, i to Jusuf bega Čengića i Omer ef. Humu. Prvi je auktor popularnog »Avdije«, dok je drugi više zaslužan kao pučki prosvjetitelj. Humo je prvi između hrvatskih muslimanskih pjesnika dao tiskati svoje umotvore.

Dosadašnjim smo nabrajanjem daleko od toga, da bi izumili spomenuti sve poznate nam predstavnike hrvatske aljamiado književnosti. To si nismo ni postavili za zadaću u ovome kratkom prikazu. Naša je glavna težnja bila ukazati na najvažnije značajke književnog rada muslimana Hrvata na narodnom jeziku do austrijske okupacije 1878. I iz ovoga što smo u ovoj prilici nabacili, mislimo da se dovoljno razabire važnost ovog diela obće hrvatske književnosti. Dalje nismo namjeravali ovim člankom smjerati.

Listak

UZ KNJIGU DRA STJEPANA ZIMMERMANNA »KRIZA KULTURE«

Dr. Stjepan Zimmermann ide u red najplodnijih hrvatskih kulturnih javnih radnika današnjice i jedan je od najsolidnijih i najjačih hrvatskih mislilaca, kako u prošlosti, tako i u sadašnjosti. U službi gole istine upotrebljava rekvizite pravoga naučenjaka, koji kritički ulazi u filozofske probleme i postavlja ih na svoje mjesto. Odličan je poznavalac svih filozofskih strujanja, kako u antiki i srednjem vieku, tako i u modernoj filozofiji. Po svojem zvanju je katolički svećenik, po službi profesor bogoslovskog fakulteta, a po časti pravi član Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti. Ostao je uviek na putu čiste znanosti, kojoj su najveći doprinosi sva njegova djela, te je tako dr. Stjepan Zimmermann i njegov rad jedan dokaz više, da se vjera i znanost ne izključuju. Naprotiv, tko nije kadar svoju vjeru razumski opravdati, taj nije kadar duboko ni vjerovati. Posve je razumljivo, da kritički procjenjuje sva filozofska stremljenja i obara se na filozofske ekstreme. S jedne strane ekstremni idealizam, koji izključuje sve izvan svoje sviesti i vodi do solipsizma, tako i krajnji materijalizam i empirizam, koji nieču svaku pojmovnu i razumsku spoznaju. On usvaja Aristotelovski realizam i objektivizam, gdje pored čiste razumske i spekulativne spoznaje priznaje vanjski sviet, koji daje sadržaj sviesti i razumu. Zato on spada medju zastupnike t. zv. novoskolastičke filozofije, čiji su zastupnici Geyser, Külpe, Messer, Becker, Dürr, Köchler, Heymans, Fröbes, Lindworsky, Gemelli i drugi. Do sada objavljena Zimmermannova djela jesu »Obća noetika«, Zagreb 1918., »Teološki problem u historiji filozofije, Zagreb, 1918., Ontološki noetički problem u evoluciji filozofije, Rad Akademije, knjiga 220, 1919. godine, Kant i neoskolastika I. i II. knjiga 1920. i 1921., Uvod u filozofiju, Zagreb, 1922., Temelji psihologije, Zagreb 1923., Juraj Dragišić kao filozof humanizma, Rad 1923., Kantov kriticizam u svjetlu savremene noetike, Rad 1924., Teološki problem i hist. filozofije, Zagreb 1918. godine, Schema sistematico del problema del conoscere scientifico con riguardo all'ideologia Tomistica e Kantiana. Atti del V. Congr. inter. di fil. 1924., »De problema noeticorum systematica positione et solutione. Acta I. congr. Thom. 1925., Psihologija za srednja učilišta, Zagreb 1927., Filozofijski osnovi znanstvene spoznaje, Univ. Godišnjak 1928.—1929., Historijski razvitak filozofije u Hrvatskoj, Zagreb 1929., Filozofija kršćanstva, Ljetopis Akademije 1930., »Wundt« u suvremenoj psihologiji, Rad 1932., Duševni život, Zagreb 1932., Temelji filozofije, Zagreb 1934., Od materijalizma k religiji, Zagreb 1935., Filozofija i religija I. i II. knjiga Zagreb 1936., Filozofija života, 1941., Nauka o spoznaji, Zagreb 1942., osim toga mnoštvo kraćih filozofskih studija u našim stručnim i kulturnim časopisima. Najnovija mu je knjiga »Kriza kulture«, koju je izdala Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti u Zagrebu. To je zbirka od 12 kulturno-filozofskih eseja, dodavši uvodno i završno razmatranje. Već prema samome naslovu knjige, kao i prema naslovima eseja, vidi se kakvom se problematikom bavi naš suvremeni filozof.

(Pojam Kulturne Krize, Sociologžki problem suvremene krize, O Platonovoj »Državi«, Kako će filozofiji kulture prosudjivati našu sadašnjost, Kultura, Usmjerivanje života, Filozofija družtvenog života, Pitanja ćudoredno Kulturnog života, Etički problem, Religija i odgoj, Problem kršćanstva i Europski život).

Knjiga zadire u problematiku žive stvarnosti ljudskoga družtva i čovječanstva. Analizira duhovna stremljenja i filozofska opredjeljenja, koja su usjecala različite puteve družtvovnog, socialnog i kulturnog života narodnih zajednica i pojedinih staleža. Osvjetljuje bitnost i smisao kulture, ocjenjuje vriednost nadprolaznih i nadživotnih vrjednota, za kojima je čovjek u svojem stremljenju k istini urezivao dvostruke tragove svoga bića i objektivirao svoju dušu u svem onome, što se zove kultura. Čovjek nije samo bioložki ustroj, kojim usmjeruju instinkti, već razumno i voljno biće, koje je sposobno, da sebe usmjeruje, da se slobodno opredjeljuje, da se pita za svoju sudbinu i traži smisao životu. On postavlja sebi ciljeve i usmjeruje se k istima. To je čovjekov duhovni život, koji nije odsjev naturalističko-bioložko vegetativnog bivstva, kako bi htjeli materialisti, već živi subjekt, koji je u vječnom i napetom nastojanju, da dokuči vječne i apsolutne vrednote. Opravdanje toga nastoja- i absolutne vriednostnog života smatra pisac najvažnijim problemom, a da bi se moglo dalje govoriti o kulturi i smislu kulture. »Jer smisao kulture je oživotvorba duhovnih vriednosti, a smisao kulturnog čovječjeg života, leži u absolutnoj vriednosti ćudoredne različnosti zlih i dobrih čina. Zajednička ćudoredna sviest svih ljudi predstavlja duhovnu komponentu u duhovnom oblikovanju života«.

Pisac u ovoj svojoj knjizi definira smisao religije bez koje nema etike, a bez ove nema opet kulture. Za podkrepu toga navadja misli Sombarta, koji veli, da oni koji misle graditi buduće ljudsko družtvo bez religije, ne poznaju ljudsku narav »Oni nisu uvažili, da mi bez vjere ne možemo živjeti ni jedan dan i da ljudi, ako ne vjeruju u Boga, podižu sebi bilo kakav kumir, koga obožavaju. Tko ne pronalazi puta k Absolutnome, taj absolutivira bilo što relativno. Tko za nikoju religiju nije sposoban, mora da se izpomaže religijskim nadomjestkom«. Ova knjiga je jedna stručna analiza suvremenoga života provodjena s kulturno-filozofskog stanovišta. Tu se razmatra o pojmu naroda i države, o smislu države i slobode, o smislu rata, o sukobu ideologija i kriza, dotiče se svih nacionalnih i socialnih strujanja fašizma, nacional-socializma, boljševizma, korporativizma i kršćanskog solidarizma. Problem religije i odgoja i opredjeljenje na život i sviest kao materializam, naturalizam, idealizam i objektivizam na više su mjesta dotaknuti i osvjetljeni. Smisao čovjeka, smisao kulture i družtva jesu teme, koje pisac tretira kroz cielu knjigu. Po izlaganju autora kriza kulture

počinje u nosiocu kulture, a to je čovjek. Čovjek je ličnost, koja je tendirana na vrjednote, te ako presahnu izvori poticaja za stvaranje i oblikovanje života ljudsko družtvo postaje stado. Liberalizam i materializam odalečili su čovjeka od čovječtva, poživinčili su njegovu ćud i tako je nastalo družtvo u kome se odnosi ne uredjuju po razumnim i ćudorednim zakonima, već prema pohlepi i egoističkim nagnućima. Pisac se mnogo zaustavlja na svim družtvovnim pojavama, razmatra politički razvitak sadašnjice i nalazi nažalost, da frazama opojeni demos, koji u svakom slučaju više reagira po sirovom instinktu nego po razumu, te sve svršava bezsmislenim i krvavim konfliktima, koji su do katastrofe opasni. Kriza kulture se očituje u odstupanju od etičkih, moralnih i ćudorednih zakona, bilo to u politici, ekonomiji, nauci i svim drugim oblicima družtvenog života. Kultura je u krizi tamo gdje tiranija kroti prirodna prava i guši čovjeka, kao i tamo gdje nesposobni i nepozvani vode sudbinu naroda, gdje je egoizam i praktični materijalizam svagdanja pojava. »Kultura u našem smislu znači razumsku oživotvorbu blagostanja, a ta je oživotvorba podvrgnuta etičkom kategoričkom imperativu, kojim su odredjene granice dopustivosti, odnosno zabranjenosti. Smisao je kulturne oživotvorbe blagostanja u tome, da ona ne bude nagonska bez promišljatosti i bez razloga«. (Str. 71) Čitajući ovu knjigu u ovim težkim danima čovjek se mora diviti mirnom i objektivnom promatranju mislioca suvremene stvarnosti, koji na sve pojave gleda samo razumski bez imalo uzrujanosti i pristranosti. Zaludu je propoviedati o novome dobu, ako se nastavi starim putevima. Treba stvarati novoga čovjeka, čovjeka kulture znači čovjeka duha. Zato navadjamo misli nizozemskog filozofa Huizinge, kojega i sam pisac u ovoj knjizi citira. Ovaj vidi poviestni izvor suvremene krize i njezinu bitnost u relativiranju istine i u tome, što ne vlada umom spoznata stvarnost, nego sama volja, a posljedica je današnje stanje »egalitarizma« ili izgubljenog smisla za kulturno vrjednovanje. U tome stanju biti optimist, znači na nevjerojatnostima podržavati nade, ma da je skoro bezizgledan izlaz pred težkom prietnjom kobi. U čovjeku treba izmieniti njegov duhovni habitus. Treba stvarati novu kulturu u katarzi, u očišćenju čovječtva. Nova askeza ima biti predanost Najvišemu, a to ne može biti ni država, ni narod, ni družtveni razred, kao ni vlastita egzistencija i sretan je za koga osnovna vriednost može biti naziv samo Onoga, koji je za sebe rekao »Ja sam put, istina i život«.

Ova knjiga je utjeha i smirenje — gradjena na triezností i objektivnosti u ovome nervoznome vremenu, kada čestoput se i previše zamračuju vidici. Preporuča se svakome onome, tko misli o budućnosti čovječanstva i hrvatskoga naroda. *Tomislav Pavić.*

KNJIGA PJESAMA STJEPANA JAKŠEVCA

Pjesme, Zagreb 1943. Vlastita naklada

Prije četiri godine izašla je, u izdanju Sveučilištnog Pododbora Matice Hrvatske, knjiga »Lirika hrvatskih sveučilištaraca« (Zagreb 1939.) U knjizi je zastupano 23 autora (3 žene) s nerazmjernim brojem pjesama (od 1 do 12). Među suradnicima ove knjige zastupan je s deset pjesama i Stjepan Jakševac.

Prilikom izlazka te knjige napisao sam obširniji prikaz (Hrvatski list, Osiek 21. I. 1940.), u kojem sam, uz ostalo, napisao o pjesmama Stjepana Jakševca i sliedeće: »Bilo u kratkim i lepršavim stihovima, bilo u duljim nanizanim opisima, Jakševac donosi stihove, koji su poezija, sadržajne, poetične, formalno izglađene, te on ide u red onih pet-šest, u koje gledamo s nadom«.

Poslije tog susreta s većim brojem pjesama Stjepana Jakševca željeli smo, da iziđe knjiga njegovih pjesama, da se tako na okupu nađu sve njegove pjesme.

Sada smo eto dobili njegovu knjigu »Pjesme«. U njoj imade 38 pjesama, među kojima su samo četiri od onih 10 iz »Lirike hrvatskih sveučilištaraca«. To nam pokazuje, kako je pjesnik bio strog, priređujući ovu zbirku.

Jedna od bitnih osobina prave lirike, i s k r e n o s t, u Jakševčevoj zbirci je dosljedno i podpuno zastupana. U liepim slikama i izabranim riečima njegova je duša podpuno razgolićena i otvorena; svu ju je, kao istinski lirik, prelio u svoje pjesme. Okrenut u sebe, pjesme ove su bistro ogledalo, iz kojega se ona zrcali. Već u prvoj pjesmi (Razpjevano ljeto kori me na šetnji) ocrtava sebe; rođena na grudima zemlje: Njegova je mladost o suncu pjevala, a sad su mu usne zašutjele, i kao sliepac poljem prolazi i luđo tuguje. Njegov lik svakog dana biva sve pognutiji, sve turobniji. Polja ga uzalud mole, da napusti lađu, što tone, i da se njima vrati. U njemu se vodi borba između sela i grada. Grad ga je ugrabio, ali on voli selo, sluša njegov zov. Grad mu je liepa zlatna krletka, i on bježi iz grada. Njega sanjiva šuma čeka. U njoj će kolibu sazdati, i ne će čitati novine, ni venuti u brigama; zdravlje će u njemu pjevati o suncu i slobodi bez granica. Ali to su sve sanje, jer njegove slomljene ruke netko je u lanac nemoći vezao. (Čovjek grada u kišnu noć bunca o biegu).

Te njegove pjesme dirljiva su izpoviest mlada pjesnika, obterećena turobnošću, jer mu život uzkraćuje radost i progoni ga izkušenjima. Osjeća, da mu je pod širokim nebom duša sama. I kad svuda zemljom sjena prostor guši, on užiže svjetiljčicu dragu u duši, pa osamljen bdije. (Svietlo u nama).

Tako u mnogim pjesmama ove zbirke upoznajemo pjesnika Jakševca. Iz njegovih pjesama odkrivamo njegov život. Susrećemo njegova mrtva otca, kojemu je posvetio svoje dvie liepe pjesme. I njegova je majka opjevana. Njoj je spleo liep vienac svoje ljubavi. Najljepša pjesma ove zbirke je upravo pjesma o majci (Balada o samotnoj majci).

Osim ovih pjesama o dragim osobama obiteljskog kruga, Jakševac pjeva i ljubavne pjesme. U njima imade mnogo istinske topline, donesene izvorno.

Jakševac je jedan od pjesnika samotnika, okrenutih u sebe. Svejedno on osjeća sa svojim narodom. Ćuti bolove rođene zemlje, plače nad razbojištem, u kojem mladi životi ginu. Koliko Jakševac osjeća s vremenom ovih dana u crnini najbolje se vidi u maloj sažetoj pjesmi »Ž e t v a«, koju ćemo cielu prenieti:

Sporo zore žita, sporo zore,
Milijuni gladnih nebo kore,
Milijuni motre mutne zore.

Sazrela su žita, žene žanju,
U noćima same, same danju.
Tužne žene žanju mrtvu sanju.

U tuđem kraju krvlju rosi.
To muž muža — mjesto žita — kosi.
A tko snoplje broji, a tko žetvu nosi?

Tako smo se upoznali s glavnim sadržajima pjesama Stjepana Jakševca. On, kako izriče u svojoj posljednjoj pjesmi (Vraćanje domu) dieli pažnju srdca na troje: rodnome domu, majci i ženi. Tim sadržajima izpunjene su ili prodahnute sve njegove pjesme, obogaćene sa po kojom liepom slikom svieta i stvari oko njega (Dobrota moje sobe).

Što se tiče umjetničke vriednosti Jakševčevih pjesama, ugodno je, da svoje mišljenje, napisano prije četiri godine, možemo ponoviti. Jakševac je darovit pjesnik. On je u vrlo ukusnoj opremi — uspjeli crtež pjesnika izradila je Kata Dujšin — dao dobru knjigu pjesama. U njima su razasute vrlo liepe slike. Rječnik mu je biran i bogat, izražaj lagan i jasan. Jakševac se zna pjesnički izražavati. Te njegove slike nisu na prvi čas vidljive. Treba s njih skinuti zastor rieči, zamisliti se pred njima, i tada pred nama bljesne prava ljepota! Pjesme su mu uobće pravilno ritmovane i srokovane. Posebno ističemo one u dvostisima. Jakševac stvara malo i sporo, ali dugo brusi, pa je više njegovih pjesama umjetnički bez mane. Tek kad nasljeđuje, onda se izgubi. Tako na pr. pjesma »Djedovi nas kore«, podsjeća na Ivu Kozarčanina, s manom prelaženja i prelamanja stihova.

Dobro je, što je Stjepan Jakševac izdao svoju knjigu pjesama. A nije mu bilo lako. To predstavlja veliku materijalnu žrtvu, pogotovo danas u nepjesničko vrieme. Ali njegova žrtva nije uzaludna. I u ovo će vrieme njegove pjesme naći topla dodira s mnogim dušama, koje osjećaju moć i utjehu poezije, sjaj liepoga u ovome ružnom vremenu. *V. Nikolić.*

IZLOŽBA HRVATSKIH UMJETNIKA U ZAGREBU

Hrvatska umjetnost je ono, čime se mi danas najviše predstavljamo u inozemstvu i po čemu nas stranci najbolje mogu upoznati. To je jedini način, kako mi možemo govoriti strancima, kako možemo naše duše razodkriti pred njima i učiniti ih pristupačne cielome svietu. Danas — kada se u inozemstvu govori o hrvatstvu i o Hrvatima — onda se ne spominje to hrvatstvo samo kao neki politički pojam, kao nova država, koja je stvorena prije skoro tri godine na ovome dielu Europe, nego se o Hrvatima govori i kao o kulturnom i nadarenom narodu. Naša umjetnička djela — knjige, slike, kipovi, glasba — prolaze danas cielom Europom, nas čita, gleda, sluša i divi nam se cieli kontinent, a sve je to zasluga našega umjetnika, koji kida od svoga vlastitoga Ja i pruža to ne samo našemu čovjeku, nego i cielome svietu.

Među raznim granama umjetnosti C književnost i glasba — slikarstvo i kiparstvo je u posljednje vrieme doseglo svoj veliki uzpon. Slikartvo se naše danas ubraja medju najbolja slikarstva suvremene Europe, a kiparstvo naše s Ivanom Meštrovićem na čelu je bezuvjetno najbolje kiparstvo od svih ostalih. To nam dokazuje veliki uspjeh naših izložaba u inozemstvu, to nam govori uspjeh Meštrovića na Bienalu u Mletcima, na izložbama u Italiji, Njemačkoj i dr., to nam govore naše izložbe u Njemačkoj i Slovačkoj, u Italiji i Rumunjskoj, a to nam najrječitije bezuvjetno govore i naše izložbe kod nas samih, gdje se svake godine otvaraju velike Izložbe hrvatskih umjetnika u zagrebačkom Umjetničkom paviljonu na Tomislavovom trgu.

Ovih je dana otvorena velika već III. izložba naših umjetnika u Zagrebu od osnutka naše države. Svake jeseni otvara se takova izložba, koja nam najrječitije govori o naporima naših likovnih umjetnika i njihovo traženje vlastitog izraza. Jer samo taj »vlastiti izraz« u slikarstvu može to slikarstvo dignuti na onu razinu, koju traži Europa i koja je dostojna, da nas predstavlja u inozemstvu.

Svaka umjetnost mora biti odraz čovjeka i naroda u kojemu je nastala. Svaka umjetnost mora biti slika prilika pod kojima je stvarana, mora imati dušu onoga čovjeka, koji ju je stvarao, mora biti vjerna kopija osjećaja, koji se gomilaju u nama samima. Svaki narod imade svoje posebne zahtjeve, imade svoje posebne poglede na sviet, imade svoje posebne težnje, koje su drugome narodu nepoznate i zato su za njega zanimive. Naše nebo je drugačije, nego li je nebo Italije, Francuzke, Njemačke ili Poljske. Naše oranice su drugačije, nego li koje druge zemlje, naše brdine imaju drugačiju formaciju, naše more drugu boju i druge obale, nego li ostala mora na svietu. A kada znademo, da te oranice, to nebo, te planine i to more konačno izgradjuje hrvatsku dušu, da sve to djeluje na razvoj naših osjećaja i naših htienja, da sve to malo pomalo formira naš duh, onda nam je jasno, da je i naš duh drugačiji od duha ostalih naroda. A jer je umjetnost odraz jedne umjetničke duše, koja posjeduje posebnu nadarenost, koja je sposobna to izraziti bilo u boji, bilo u mramoru, bronci, pismenim redcima ili tonovima onda nam je jasno, da i naša umjetnost mora biti drugačija od umjetnosti ostalih naroda. U umjetnosti — pravoj iskrenoj i iskonskoj — ne postoje uzori. Postoji samo doživljaj duše, postoji samo izraz i to — kako smo kazali — »naš izraz« i to je sve.

Hrvatske slikarske izložbe, koje već treće godine gledamo u zagrebačkom Umjetničkom paviljonu izraz su ovakovoga traženja hrvatske duše i to traženja te duše u boji i u mramoru. Meštrović, koji izlaže na toj izložbi cieli niz svojih najnovijih biblijskih crteža, dao je u likovima anđela i svetaca, koje crta, našega čovjeka. Takove anđele i svetce mi ne možemo naći niti u jednoj drugoj likovnoj umjetnosti svieta. To su naši anđeli i naši svetci. Nije ovo mjesto, a niti nemamo mogućnosti, da se zaustavimo pobliže na svakom pojedinom umjetniku, koji izlaže na toj izložbi, jer bi nam to oduzelo odviše prostora, a ne bi time niti polučili ono, što želimo, a to je baciti retrospektivni pogled na cjelokupno hrvatsko likovno stvaranje. Zato neka govore slike, koje su najbolji promicatelji te grane umjetnosti i zato neka slike budu ono, što će povezati čitatelje s ovom nadasve vriednom i bogatom izložbom hrvatskih umjetnika, koji se napreżu i traže u svome stvaranju svoj posebni hrvatski likovni izraz, kojim bi mogli zbaciti sa

sebe školu, akademizam, parižke utjecaje, i stvoriti nešto svoje novo, ili bolje da kažemo nešto »naše«. *Zlatko Milković*

UZ KNJIGU: OBRANA MOGA VJEROVANJA.

Napisao Dr. fra Božo Vuco. Izdanje nakladne knjižare »Marulić« K. D. Zagreb, Kaptol 29. Ciena 120 Kn.

Veliki književnik i mislilac Lav Nikolajević Tolstoj liepo reče »Sveta je vjera kao obzorje nebesko. Što ga više izpituješ, to više nailaziš na sve veći broj zviezda .Ona je kao more, što ga više promatraš, to ti se bezkrajnijim čini. Ona je kao zlato i što ga više nosiš i što se više njime služiš, to sjajnije biva«. A naš duboko religiozni i intuicijom bogati Šufflay, jednom je rekao: »Religija je najviša znanost, a svaki čovjek treba da služi Bogu i da bude sluga čovječanstvu. U religiji je sadržana svemirska tajna, refleks čitavoga jednoga kosmosa, koji nije materialan i ćutilima pristupačan. U religiji leži najviše znanje uzdužnog i poprečnog reza ljudskoga roda i bitni uvjet za pravu sreću svakoga pojedinca«. I mnogi veliki umovi, koji su cieli svoj život sagorjeli u službi istine i drugih vječnih vrjednota, najvišu i jedinu i pravu istinu priznadoše onu, koja vodi izvoru svega, vječnome Tvorcu-Bogu. Devetnaesti i dvadeseti viek, u kojima su razvili na široko svoje zastave liberalizam, naturalizam, marksizam i komunizam, baciše čovječanstvo u silno valovlje bezvjerja i sotonskom mržnjom napuniše duše modernoga svieta. Da li je moguć poredak, družtvo i čovječanstvo, koji sve gradi na mržnji? Sigurno nije. Odatle je siguran kaos, a ne spas. Voltaire, Nietzsche, Strauss, Vogt, Schopenhauer, Büchner i drugi veliki intelektualci ovoga vieka, zahulili su na Boga, vjeru i crkvu nazvali besramnicom i tako poveli za sobom liberalističkim poredkom osakaćena pokoljenja čovječanstva u borbu protiv onoga u što su i sami vjerovali, samo što nisu imali poštenja, da otvoreno priznaju. Ipak priznali su pred smrt. »Dajte mi svećenika zvao je očajni i nesretni Voltaire, a »Više svietla« (Mehr Licht) vikao je umirući Goethe. Pogled na život i sviet, t. j. životna orientacija, odlučuje sudbinom obitelji, družtva i naroda. Zar ovaj veliki rat, nema svoje uzroke u odalečenosti od prave istine i čovječtva. Liberalizam, naturalizam, materializam, teoretski i praktički, lupio je s Francuzkom o zemlju, kao što je pod konac 19. stoljeća razorio hrvatski historizam, tradicionalizam i katolicizam i uveo Hrvatsku u 1918. godinu, kada je sudbinu hrvatskog naroda predao u ruke tuđinu. Bezvjerstvo je podgrizlo život mnogim narodima, jer im je raztočilo dušu, a ipak moramo upamtiti, da jedino: »Jak seljački sloj i duboka religioznost naroda, najbitniji su uvjet za samoodržanje i u najtežoj svjetskoj krizi« (Šufflay). Čovjek nije gola životinja, jer se ova ne pita za svoju svrhu, niti traži opravdanje životu. Ona je čisti biložko-fiziološki ustroj, koji reagira i žive po instinktu. Čovjek živi po razumu, kojim odkriva zakone svega, što jest i svojom intuicijom nazire ono, što bi moglo biti. Čovjek traži Boga, jer mu je inače nerješiva zagonetka svieta, jer se ne osjeća samo materijom i ova mu nije dostatna. Koliko god je 19. stoljeće bilo bogato visokim intelektualcima bezvjercima, od kojih su doduše mnogi javno priznali, da su došli u ćor sokak, najnovije doba pokazuje među zastupnicima znanosti jednu veliku ozbiljnost, kad se radi o pitanjima vjere u Boga. Poznate su izjave Maxa Plancka, Eibla, Marconia i drugih. U pogledu ovih najvažnijih pitanja čovjekovog života i čovjekove svrhe knjiga Dra Bože Vuce »Obrana moga vjerovanja« doprinosi množtvo najuvjerljivijih razjašnjenja i argumentiranih dokaza, koje je dr. Vuco, kao veliki erudit iznio na jednostavan i pristupačan način. Dokazano je očito i jasno, da vjera nije samo izvjestna doza straha pred grobom, već je temeljena na razumskim opravdanim razlozima.

Zastupnici svih znanosti, kroz historiju gledani osim jednog malog postotka, javno su izpoviedali i izpoviedaju vjeru u Boga. Mnogi su napisali, prakticirali i tako javno izpoviedali svoje vjerovanje. Zato će ova knjiga dobro doći i onima, koji vjeruju, da još jače utvrde svoje vjerovanje, a još više onima, koji su zanemarili razmišljati o svojem odnosu prema vječnosti, o smislu života, koji ne mogu i ne znaju opravdati svoj život, da vide, kako su zapustili svoj razum i odali se površnosti, a čovjek je pozvan, da iznalazi dubinu i smisao svega i da opravda svoje bivstvo.

U knjizi su na lagan i pristupačan način iznešeni dokazi o obstanku Boga, kao i o duševnosti čovjeka. Knjiga je podieljena u tri diela: Bog, Čovjek i Vjera i bezvjere. U prvom dielu razpravlja pisac o Božjoj obstojnosti, o Božjim savršenostima i o Božjoj providnosti. U drugom dielu razpravlja se o duhovnosti ili spiritualnosti duše, o bezsmrtnosti duše i o teoriji evolucije, koja je svestrano zahvaćena i dokumentirano obradjena i iznešena mišljenja mnogih suvremenih naučenjaka o istoj. U trećem dielu knjige razpravlja se o odnosu Boga i čovjeka, o vjeri i nevjeri, o posljedicama njenim u praktičnom životu čovjeka. Ova se knjiga preporuča svakome, ko istinu smatra vrjednotom, a živjeti u službi iste čašću. *g. p.*

PJESNIK SANJA I TUGE

(B. BORANIĆ: »SUTONI«)

Još jedan poklonik umjetničkoga svieta okušao je svoj let...

Pred nama je knjiga pjesama, što ih je pod naslovom »Sutoni« objavio Branko Boranić. U njoj oko petdeset stranica zauzimaju stihovi, nešto manje od toga je pjesnička proza.

Ako bi htjeli pravilno ocieniti Boranićevu liriku, onda već u početku treba naglasiti, da pjesnik pripada striškoj postrojbi grafičara. Već ta činjenica tumačit će mnoge nedostatke bezobličnog osjećaja; dubljeg doživljavanja i »olovne« atmosfere.

Prateći književno stvaranje naših radnika, a ne iztaknuti, da neki od njih zauzimaju dostojno mjesto u suvremenoj hrvatskoj književnosti, bio bi propust. Poznata su imena Softe i Sekulića. S manje »tehničkog« uspjeha, ali neobičnom plodnošću suradjuje u brojnim listovima grafički radnik Ribarić. Među mladima zapazili smo ime Alojzija Lutza. Ovaj ima jednu manu, da previše stvara i nekritički objavljuje.

Spomenutim imenima pridružilo bi se ovih dana ime Branka Boranića...

Većinu njegovih stihova prožima nota ljubavnih boli za izgubljenom djevojkom. Doduše, iz množtva stihova mi ne znamo, što je s njom bilo, je li umrla ili otišla, a pjesnikova tragedija svojim oblikom, a donekle i izrazom, u koliko ne zvuči nepjesnički, nosi tragova nenaravnoga. Suvišno bi bilo i spominjati, da se to ne odnosi na sve pjesme, nego na njihov najveći broj.

Iza ljubavne, druga nota Boranovićevog pjesničtva je sanjarska tuga. I zbirka nosi ime »Sutona«. Nakon Sudete to može izgledati neoriginalno. Pa ipak, krivo bi bilo misliti, da je osjećaj mladenačke tuge patent ovog ili onog pjesnika. Umjetnost je svačija, kao i život. Pravo izražaja daje doživljaj, pa makar se on i ponavljao.

Pjesnik kroz život prolazi neshvaćen. »Ja gušim u sebi krikove velikih čežnja, što neprimjetno ginu u proljetni suton...« (Proljeće) i zato u njegovom pogledu »nema više ni sunca, ni vjetra, ni duge, već samo sivine, magle i kiše, ti odrazi moje vječne tuge... (Nestaje jeseni). Na ovo dodaje »... ja hoću da u sebe unesem osjećaj, da će doći ono što čekam i što toliki ljudi čekaju...« da mu na koncu klone volja i nada i da se zapita »... Da li će doći život, koji je tako daleko od nas, ili se taj daleki život zove smrt...?«

To su glavni obrisi ove zbirke u kojoj dominira sanjarenje koje se kadkada miČša i s realizmom života. »Trepti zrak, guši me, a ja snatrim o daljinama osvietljenim mjesecom olovnim...« (Olovna noć u radionici.) Posebnom sadržajnom lirikom iztiče se »Srebrni san« te pjesme o pahuljicama i zimskim ugodjajima. Od ostalih, kao bolje treba spomenuti »Marelicu« i »Sliku«.

Proza je oblikom bolja. Sadržinom je vedrija. Medju sadržajem drugoga diela iztiče se »Proljeće tuge«.

Ako bi nakon čitanja knjige htjeli dati glavnu oznaku ove zbirke, onda bi o njoj mogli reći, da ju je izgradio sukob osjećaja i života, a izrazio utjecaj Sudete. Za većinu pjesama mogli bi reći, da su prerano objavljene, ako ne i nastale. I onda još nešto. Branko Boranić bi morao proučiti koju od njemu pristupačnijih teorija pjesničtva i književnosti. Mi mu preporučamo »Žetvu« Lj. Marakovića. Radi izgradnje forme, ali i osjećaja, treba puno čitati. Izgleda, da pjesnik »Sutona« nije izgradio ni svoj unutarnji ritam.

Jedno treba iztaknuti i pohvaliti. To je njegov interes za pjesničtvo. Dodajmo tome i slikarski izvježbano oko za zapažanje okoline, koja časovito dobija cnakav izgled, kakav joj mi dajemo. U ovakovim momentima nazovimo ih pejsažima sjedinjenja okolice i duše. Branko Boranić pokazuje puno sposobnosti.

»Sutoni« su izvršili jednu zadaću. Upozorili su nas, da njihov autor, diete olovne atmosfere, pjesnički stvara. S ovih nekoliko redaka želimo i mi upozoriti njega, da smo ga razumjeli i da na njega računamo.

Nadamo se, da će druga knjiga njegovih pjesama (nikako ne treba žuriti s njezinim objavljivanjem) biti dokaz Boranićevog pravilnog pjesničkog razvoja.

Hoće li se naše nade obistiniti? To ovisi od pjesnika i drugih činbenika. *Ante Jerkov*

JURAJ JURJEVIĆ: ČOVJEK

Izdalo Družtvo hrvatskih srednjoškolskih profesora

Čini mi se, da je pisac ove zbirke duhovnoodgojnih eseja bio zamislio izdati iste pod naslovom »Čovjek poznanica«, valjda suprotno knjizi Alexisa Karela »Čovjek nepoznanica«, koja se je pred dvie godine pojavila u hrvatskome prievodu. Knjiga je izišla pod naslovom »Čovjek«. I to je dobar naslov, jer u središtu Jurjevićeva razmatranja nalazi se čovjek u odnosu prema životu i sredini, kao i odnos čovjeka prema samome sebi. Najveća vriednost života — iztiče Jurjević — jest čovjek, jer sve što na svietu jest dobiva vriednost po čovjeku. »Samo po čovjeku je sviet liep i ružan, dobar i zao, istinit i lažan. Po čovjeku se mjeri vriednost i korist i daje smisao i značenje. Čovjek je polazna točka i najviša vriednost«. Istina je to, da o čovjeku ovisi sreća ili nesreća, raj ili pakao, blagostanje ili bieda, družtvovna pravda ili izrabljivanje, zakon ili tiranija, napredak ili pad družtva i naroda. Istina je i to, da novog, boljeg i sređenijeg kao i sretnijeg života nema bez preporođena čovjeka. Samo je važno to naglasiti, da čovjek može biti preporođen po vrjednotama metafizičkog značenja, koje su vječne, uviek vriedne, koje su nad čovjekom i nisu čovjek, jer on ih mora težiti, raditi i brinuti se za njihovo ostvarenje. Zato je možda nezgodan izraz, da je čovjek najviša vrjednota, jer to zvuči na individualizam, liberalizam i humanizam — a mi znamo, što su ovi donieli svietu, kad su čovjeka proglasili Bogom, a sve drugo je vriedno toliko koliko on drži vriednim. Pisac promatra suvremenog čovjeka u vrtlogu ovoga ubrzanoga života, kojeg je mašinizacija i tehnicizacija osakatila umjesto da su ga pomogle i olakšale mu svladavati poslove. One ga duševno ubiše. Tamo gdje je ulagao svega sebe i tako brusio svoje duševne osobine, radi danas stroj, a čovjek je samo tu da nadolije ulja, pazi na temperaturu, pritisne na dugme i t. d. To je poniženje za razumnog čovjeka.

Osim toga čovjek je preživio pravo poimanje slobode, slobode misli i djela. Njime gospodari javno mišljenje, moda, družtvena sredina, i tako je otišao daleko, da čini ono što i sam smatra da je nebitno, nepotrebno i glupo. Tako je čovjek pustio uzde iz svojih ruku i zaulario sebe u ulare družtvene sredine, mode i javnoga mišljenja. I tu je ponizio sebe, jer robstvo u kojem se god obliku očitovalo jest poniženje za čovjeka, za ličnost. Čovjek je pozvan, da gospodari i usmjeruje tok života. Činiti mora ono, što zna da je potrebno i vriedno, a ne onako kako će mu ulica, čaršija i sokaci propisati. U ovoj knjizi je promatran čovjek sa svojim manama, vrlinama, običajima, zabludama, darovima i osebinama. Promatran je u odnosu prema bitnom i nebitnom prema vriednom i manje vriednom, promatran je u odnosu prema družtvu, politici narodu, čovječanstvu. Gledan je njegov psihički profil, odnos uma, srdca i volje. U knjizi je laganim zahvatom izvedena analiza života i glavne i najvrjednije jedinke čovjeka. Ima doduše u knjizi i prebrzog stvaranja zaključaka i tvrdnja, što je na štetu samoj knjizi. Tako je recimo kriva i neosnovana tvrdnja da kultura čovjeka izvire iz materialnog blagostanja. Pisac se je doduše najzad ogradio, uvidjevši da je predaleko zašao, pa dodaje, da se ne može uzeti, da je kul-

tura nadogradnja ekonomskog stanja. »Lako je sa svima liepo, kad ti je sve liepo« tvrdi Jurjević. Dakle liepe manire i uljudno vladanje i uviek fin odnos proiztiču iz dobrog materialnog položaja i eventualno iz ugodne sredine. Ali kad bi se zašlo u duše i dobro stojećih i onih siromašnih, kao i onih u vilama i perivojima, kao i onih u potleušicama, Bog zna, gdje bi više našli liepoga, dobroga i plemenitoga.

Ova zbirka eseja pisana je vrlo lagano i zanimljivo. Jezik je osobito liep i zvučan. Pisac analizira čovjeka i daje ga onakvoga, kakav on jest. Promatra sredinu u kojoj žive i definira kakav bi čovjek trebao biti, da i život postane bolji, ljepši i vriedniji. Knjiga će dobro doći svakome onome tko vodi računa o životu, o sebi i o drugima. *g. p.*

N O V E K N J I G E

GEORG GRABENHORST: NESHVATLJIVO SRDCE. S njemačkog prevela Nada Kesterčanek. Izdala Naklada Grünbaum. Knjižnica Europskih pisaca, koju uređuje Zlatko Milković. Predgovor o autoru napisao Zlatko Milković. Strana 224. Osminski format.

LACOUR-GAYET: NAPOLEON. Biografski roman o velikom vojskovodi Napoleonu Bonaparte. Izdanje Hrvatskog Izdavalačkog Bibliografskog Zavoda. Knjižnica »Junaci, djela i misli«. Tisak Tipografije. Preveo Ante Rojnić. Obadvie knjige obasižu 500 stranica. Ciena svakoj knjizi 200 Kuna.

WILHELM KEYSER: PANDURSKI PUKOVNIK TRENK. Biografski roman čuvene ličnosti iz hrvatske poviesti. Izdala Suvremena biblioteka. S njemačkog preveo Jakša Sedmak. Nakladni zavod Josip Čaklović, Zagreb 1943. Strana 296. Osminski format. Ciena 250 Kuna.

BABELON: CERVANTES. Biografski roman o slavnom španjolskom književniku Miguelu Cervantesu. Izdao Hrvatski Izdavalački Bibliografski Zavod. Knjižnica »Junaci, djela i misli«. Tisak Tipografije. Zagreb 1943. Strana 274. Preveo Dinko Štambak. Ciena 200 Kuna.

RICARDA HUCH: SLUČAJ Dra DERUGE. Izdala Suvremena biblioteka. Roman iz područja kriminalistike. S njemačkog preveo Dr. Ivo Hergešić. Zagreb 1943. Strana 208. Osminski format. Ciena 130 Kuna.

C. COLLODI: PINOKIO. Izdala Matica Hrvatska. Svezak 9. niza »Knjižnica za hrvatsku mladež«. Uređuje Mirko Jurkić. Ukrašeno sa 73 crteža izvornog izdanja. Zagreb 1943. Strana 250. S talijanskog preveo Vjekoslav Kaleb. Ciena 200 Kuna.

LAJOS ZILACHY: KAD DUŠA ZAMIRE. Izdala Suvremena biblioteka. Knjiga je madjarskog autora, a kosmopolitskog značenja. U dva diela. Preveo i predgovor napisao Kalman Mesarić. Obadvie knjige obasižu 360 stranica. Osminski format. Ciena 250 Kuna.

A. RAVAZZINI: RAFAEL. Biografski roman o slavnom slikaru Rafaelu. Izvanredno izdanje suvremene biblioteke. Ilustrirano sa 26 reprodukcija Rafaelovih umjetnina. Nakladni Zavod J. Čaklović. Strana 264. Osminski format. Ciena 250 Kuna.

D. H. LAWRENCE: SINOVI I NJIHOVE LJUBAVI. Izdala Matica Hrvatska. Roman u dva diela. Problem je vječno aktuelan. Opisano je ljubavno razpeće čovjeka izmedju majke i žene. Djelo su preveli s englezkog Mira i Mirko Jurkić. Predgovor napisao Josip Torbarina. Obe knjige obasižu preko 500 stranica. Osminski format.

GERHARDT HAUPTMANN: OTOK VELIKE MATERE. Izdao Nakladni Zavod Velzek. Njemački književnik u ovom djelu žigoše moderne ženske pokrete. Preveo s njemačkog Dragutin Bišćan. Zagreb 1943. Strana 220. Osminski format. Ciena 200 Kuna.

F. TIMMERMANS: PETAR BRUEGEL. Bibliografski roman o flamanskom slikaru Bruegelu. Izdala Suvremena biblioteka. Knjiga je ukrašena sa 26 reprodukcija Bruegelovih umjetnina. Preveo Slavko Batušić. Strana 280. Osminski format. Zagreb 1943.

W. BONSEL i K. EWALD: PRIČE O PRIRODI. Izdala Matica Hrvatska u Knjižnici za mladež. Djelo je ukrašeno sa 16 slika i 23 crteža. S njemačkog preveo Jakša Sedmak. Stranica 264. Osminski format. Ciena 225 Kuna.

VASILJ STEFANIK: SINOVI. Zbirka novela iz ukrajinskog života. Preveo Stanko Gašparović. Izdala Suvremena biblioteka. Zagreb 1943. Strana 210. Ciena 50 Kuna.

GERHARD RAUCHWETTER: »U« NAD IZTOČNIM BOJIŠTEM«. Izdala Naklada Europa. Posvećeno hrvatskim zrakoplovcima koji se bore na Iztoku. Preveo s njemačkog Dragutin Bišćan. Strana 72. Format 27x20 cm. Ciena 250 Kuna. Knjiga je ukrašena snimkama iz života hrvatskih junaka na Iztoku.

SIGRID UNSED: KRISTINA LAVRANSOVA KĆI. Izišla prva knjiga »Vienac« poznate trilogije. Naklada Ante Grünbauma. S norvežkog prevela Ljerka Premužić. Zagreb 1943. Strana 280. Osminski format. Ciena 240 Kuna.

G. CALVI: LEONARDO. Izdanje Hrvatskog Izdavalačkog Bibliografskog Zavoda. Knjižnica »Junaci, djela i misli«. U knjizi je prikazan život i rad slikara Leonarda Da Vinci. S talijanskog preveo Josip Andreis. Zagreb 1943. Osminski format. Strana 194. Ciena 260 Kuna.

LOUIS BERTRAND: LUJ XIV. Izdanje Hrvatskog Izdavalačkog Bibliografskog Zavoda. Knjižnica »Junaci, djela i misli«, Zagreb 1943. S francuzkog preveo Dinko Štambuk. Strana 306. Osminski format. 260 Kuna.

IZ UREDNIČTVA!

Ulazeći u novo godište »Hrvatske Mladosti« u povećanom obliku, umoljavamo srednjoškolce i srednjoškolke za suradnju u ovom jedinom srednjoškolskom mjesečniku.

Ujedno pozivamo naše predplatnike, kao i sve čitače našega lista, naročito srednjoškolce, da nam pismeno dostave svoje možebitne želje i priedloge u pogledu uredjivanja lista, da bi time list bio prilagodjen zahtjevima svojih čitača, te u cielosti odgovarao namienjenoj svrsi.

Srednjoškolci suradjujte u »Hrvatskoj Mladosti« i širite ovo jedino Vaše glasilo!

UREDNIČTVO

CIENA OVOM BROJU 30.— KUNA

»Hrvatska Mladost«, list za srednjoškolsku mladež. Izdaje Družtvo hrvatskih srednjoškolskih profesora. Uređuju: prof. Grgo Pejnović i prof. Nikola Matijević. Rukopisi se šalju na Uredničtvo H. M. Zagreb, Bauerova 17, a predplata i naručbe na Upravu, Zgb, Bauerova 17. Brzoglas 23-316. Čekovni račun br. 31.665. Tisak »Tipografija«, Zgb. Trg III. br. 2. Za tiskaru odgovara Ivan Ivanković, Zagreb, Selska cesta 47.